



วิเคราะห์เหตุผลหลักพิจารณาความเชื่อ ในกาลามสูตร

.....
วิชชา โมพัตตามไท*
.....

บทคัดย่อ

อย่าปลงใจเชื่อ 10 ประการ พระพุทธเจ้าตรัสแก่ชาวกาลามะ พร้อมแสดง เหตุผลหลักพิจารณาความเชื่อ บทความนี้ต้องการศึกษาหาแก่นแท้ในหลักพิจารณา ความเชื่อ 10 ประการ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัส ในข้อชวนศึกษาถึงแก่นแท้ในหลัก พิจารณาความเชื่อนี้ จากการศึกษาการวิเคราะห์เหตุผล ในพระสูตรต้นตูปีก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต หมวดพระสูตร มหาวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องใหญ่ หัวข้อ ธรรม “เกสปุตติสูตร ว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม” ว่าด้วยหลักความเชื่อที่ สำคัญ 10 ประการ จากการศึกษาพบว่า แก่นแท้ในหลักความเชื่อที่พระพุทธเจ้า ทรงตรัสเน้นเรื่อง (1) หลักพิจารณาว่า ธรรมใดเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล มีโทษหรือ ไม่มีโทษ เป็นสิ่งที่ควรติเตียนหรือควรสรรเสริญ เกื้อเพื่อก่อให้เกิดทุกข์หรือเกื้อให้

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา
วิทยาเขตเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

E- mail : winchana007@gmail.com

วันที่รับบทความ 17 พฤศจิกายน 2564 วันที่แก้ไขบทความ 15 กุมภาพันธ์ 2565
วันที่ตอบรับบทความ 7 มีนาคม 2565



เกิดสุขหรือไม่ สาเหตุนำไปสู่ผลของทุกข์ คือ โลภะ โทสะ โมหะ อภิชฌา ทิฏฐิ และ มิจฉาทิฏฐิ สาเหตุนำไปสู่ผลของสุข คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ความไม่มีอภิชฌา ความไม่เบียดเบียน ความมีพรหมวิหาร 4 และความยิ่งใหญ่ซึ่งดำเนินไปด้วยความมี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ อีกทั้งปัญญาอย่างใหญ่ บาลีเรียกว่า มหัคคตะ (2) หลักเหตุผลที่พระพุทธเจ้าอธิบายธรรมแก่ชาวกาลามะ เพื่อความเจริญแห่งปัญญาให้ผู้ฟังที่บังเกิดมีปัญญามากด้วยหลักอย่าเชื่อ คือการยึดหลักธรรม สัมปยุตตสังสวะ สัทธัมมัสสวะนะ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นข้อสำคัญในการพิจารณาโดยแยกคายจากการใช้ความคิดถุวิธี มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสายด้วยการแยกแยะออกวิเคราะห้ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้น ๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งปัจจัยยึดหลักธัมมานุธัมมปฏิบัติ คือ ธรรมที่ถึงเฉพาะลักษณะของธรรมซึ่งนำไปสู่การรู้แจ้งโลกุตตรธรรม หรือถึงการดับกิเลส (3) หลักการพิจารณาในการเลือกเฟ้นธรรมยึดหลักพิจารณาในวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นภาคปฏิบัติในหลักข้ออย่าเชื่อทั้ง 10 ประการ

ในบทความนี้ได้ยกตัวอย่างพระสูตรในพระไตรปิฎกมาแสดงในการวิเคราะห้ข้ออย่าเชื่อ ทั้ง 10 ประการเพื่อเห็นถึงสติที่เป็นความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจได้ คุมจิตได้กับสิ่งที่เกี่ยวข้องในการกระทำทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจได้เป็นอย่างดี และเพื่อให้เกิดความไม่ประมาทในการใช้ปัญญาซึ่งหากเชื่อโดยไม่พิจารณาอย่างแยกคายก็นำไปสู่ผลของทางแห่งบาปอย่างหยั่งลึกได้

คำสำคัญ : กาลามสูตร, วิเคราะห้, เหตุผล, หลักพิจารณา, ความเชื่อ



An Analysis of the Reasoning and Inquiry regarding Beliefs in the Kalama Sutta

Winchana Mopattamthai*

Abstract

The Buddha spoke to the Kalama people about the 10 principles of when not to immediately believe something, and showed the principles of reasoning and inquiry in this teaching. The aim of this paper is to find and study the essence of these reasoning principles. From an analysis about the reasoning found in the Suttantapitaka, Anguttara Nikaya, Tiknibat in the section on Great Items, the Kesaputti Sutta Dharma discourse to the Kalama people in the Kesaputti village, it was found that the essence of the principles that the Buddha taught centered on (1) The question of which phenomenal states had merit and which were sinful. Which had negative consequences, and which did not. Which should be reprimanded, which should be praised. Which causes suffering, and which causes happiness. The causes that lead to suffering are greed, anger, delusion, stubborn pride and misconception. The causes that lead to happiness are non-greed, absence of anger, seeing clearly,

* Student in the PhD program of Buddhist Studies. Department of Buddhism, Graduate School, Chiang Mai Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University. E-mail : winchana007@gmail.com

Received November 17, 2021, Revised February 15, 2022,

Accepted March 7, 2022



absence of greed, non-exploitation, being in the Four sublime states of mind, having mahakata, having the effective means to attain successes. (2) The principles of reasoning that the Buddha used to explain the wisdom of knowing when not to believe, relied on the Dharma of associating with a virtuous person, the Dharma about taking advice from a wise person, the Dharma of thinking thoroughly and carefully. This involves thinking the right way and seeing all things using careful consideration, tracing to the origins, finding all the causes, seeing distinctions, and seeing things in their actual states and relations. Another principle is the Dhammanudhammapatipatti [Devata Sutta], the set of dharmas which lead to enlightenment of the world or to the extinction of passion. (3) The discerning nature used in choosing the right principle in thinking, according to the Dharma of thinking thoroughly and carefully, is the practical part of the 10 “refrain from immediately believing” principles.

This paper gives examples from the suttas in the Tripitaka in order to show by analysis the mindfulness that we can bring to bear on a state of awareness, where we can control heart and mind and all things involving body speech and mind. Then only, will we not be careless in using wisdom, because belief without proper discernment can lead to the path of deep sin.

Keywords: Kalama sutta, Analysis, Reason, Principles of Inquiry, Beliefs



บทนำ

กาลามสูตรอย่างไร? ที่มาของกาลามสูตร พระพุทธเจ้าทำไม? ชี้แนะชาวกาลามะถึงข้ออย่าเชื่อ คำว่าอย่าเชื่อ..สำคัญเช่นไร? เชื่อในความหมายอะไร? ในการศึกษาวิเคราะห์ เหตุผลหลักพิจารณาความเชื่อกาลามสูตรนี้จะอธิบายหลักความเชื่อที่พระพุทธเจ้าต้องการให้เชื่อนั้นว่าเชื่ออะไร? ถ้าจะตอบว่าด้วย ให้มีปัญญาก่อเกิดขึ้น ปัญญาได้มาอย่างไร ในข้อ 10 ประการ การกล่าวอย่าเชื่อมีเหตุให้ไม่สนับสนุน ปัญญาแม้ด้วยการฟัง ด้วยการอ้างตำรา ด้วยเหตุและผล ด้วยการวิเคราะห์หอนุมาน ด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล ซึ่งเหล่านี้ล้วนสนับสนุนให้เกิดปัญญาทั้งสิ้นแล้วความจริงคืออะไร? พระพุทธเจ้าต้องการสื่อ ถึงอะไร? ในเกสปุตติสูตร ว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม บทความนี้ต้องการตอบคำถามดังกล่าว

การศึกษาในเรื่องหลักอย่าเชื่อ 10 ประการจากหมวดพระสุตรมหารรค ในเรื่องเกสปุตติสูตรว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม นี้มีผู้ศึกษาและตีพิมพ์ความรู้ในเรื่องหลักความเชื่อของพระสูตรในกาลามสูตรบ้างแล้ว แต่จากการอ่านผลงานเขียนวิชาการนั้นยังไม่พบประเด็นที่ผู้ศึกษาต้องการทราบคำตอบทั้งหมดสำหรับบทความที่มีความใกล้เคียงเรื่องที่ยากทราบผู้เขียนจะต่อยอดความรู้เพิ่มเติมจากการศึกษาวิจัยเหล่านั้นในประเด็นที่ยังขาดไปเกี่ยวกับหลักเหตุผลในพระสูตรเกสปุตติสูตรว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม กล่าวโดยย่อดังนี้

เรื่องที่ 1. บทความวิจัย : การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อในกาลามสูตร ผู้เขียนบทความ รามิล กาญจน์ดา (เผยแพร่ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2547) รามิล กาญจน์ดา ได้ชี้ให้เห็นว่าหลักความเชื่อ 10 ประการ บ่งชี้วิธีการที่ผู้คนสมัยนั้นใช้ในการเป็นแหล่งอ้างอิง ใช้ในการประเมินและตัดสินใจเป็นแบบแผนการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทางความเชื่อของตน พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่องของการใช้เหตุผลแต่พุทธศาสนาปฏิเสธการอ้างเหตุผลที่ไม่ดีและกล่าวเตือนให้ระมัดระวังเมื่อเผชิญกับการโน้มน้าวที่มีการให้เหตุผลผิดๆ



เรื่องที่ 2. บทความวิจัย : ความขัดแย้งการตีความปิฎกคัพพีในกาลามสูตร ผู้เขียนบทความ พระมหาปรทตติ ยาทองไชย (เผยแพร่ในวารสารสหวิทยาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2561) พระมหาปรทตติ ยาทองไชย ชี้ให้เห็นว่าหลักกาลามสูตร 10 ประการ เป็นข้อวินิจฉัยความเชื่อในเรื่องที่อาจจะยังตัดสินไม่ได้ คำสอนดังกล่าวมีลักษณะเป็นกลาง ๆ ไม่นำไปสู่การยืนยันทันทีว่า จะต้องเป็นอย่างนี้เท่านั้น ไม่ควรเป็นอย่างอื่นเลย เนื่องจากเป็นหลักการสำหรับผู้ที่ยังใหม่ต่อการเข้าใจหลักพุทธธรรม ยังมีฐานความรู้ดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่นอยู่แล้ว เมื่อผู้ฟังได้นำหลักการไปปฏิบัติและเกิดผลตอบรับเองก็จะเข้าใจและยอมรับ นอกจากนี้ประเด็นนี้ ผู้เขียนบทความได้เสนอว่าหลักกาลามสูตรเป็นคำสอนเปรียบเทียบบุคคลและอบุคคล เป็นเครื่องมือพิจารณาหรือหลักความเบาใจ 4 ประการ หลักการ 4 ประการนี้จัดเป็นแนวทางให้กลุ่มบุคคลที่ยังไม่เชื่อในคำสอนอย่างใดอย่างหนึ่งได้มีหลักปฏิบัติตนอย่างถูกต้องชอบธรรม

เรื่องที่ 3. บทความวิชาการ : กาลามสูตร หลักพิจารณาก่อนเชื่อในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้เขียนบทความ พระครูปลัดรังสรรค์ คุณสาโร, ดร. (เผยแพร่ในวารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2559) พระครูปลัดรังสรรค์ คุณสาโร, ดร. ชี้ให้เห็นว่าหลักที่พระพุทธเจ้าสอนว่าอย่าเชื่อทั้ง 10 ประการนั้น ไม่ได้หมายความว่าให้พิจารณาก่อนจึงค่อยเชื่อ แต่สิ่งที่ถูกต้องคือ เมื่อเราได้เรียนรู้หลักคำสอนใดให้นำมาพิจารณาดูก่อนว่ามีโทษหรือมีประโยชน์ถ้าเห็นว่ามีโทษก็ให้ละทิ้งเสีย ซึ่งนี่ยังเป็นแค่การพิจารณา แต่ถ้าเห็นว่ามีประโยชน์ ไม่มีโทษก็นำมาทดลองปฏิบัติดู ถ้าเห็นว่าบังเกิดผลเป็นความดับลงหรือลดลงของความทุกข์จริง จึงค่อยปลงใจเชื่อและปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป

การศึกษามหาวิทยาลัยทั้ง 3 เรื่องนี้ทำให้ผู้ศึกษาต้องการหาคำตอบเพิ่มเติมจากเดิมในเรื่องสำคัญที่ทั้ง 3 บทความยังไม่ได้พิจารณาคือ เรื่องความสัมพันธ์เชื่อมโยงหลักพิจารณาอย่าเชื่อ 10 ประการ และเรื่องของ กำลัง หลักอย่าเชื่อ



10 ประการ การหาคำตอบเพิ่มเติมในสองประเด็นนี้จะเพิ่มความกระจ่างในความเข้าใจสูตรนี้มากขึ้นต่อไปอีก หลักอย่าเชื่อ 10 ประการจากหมวดพระสุตรมหารรค ในเรื่องเกสปุตติสูตรว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม (บันทึกพระไตรปิฎก เล่มที่ 20 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 12 อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต-ทกนิบาต-ติกนิบาต-ทุติยปัณณาสก์-มหารรค-เกสปุตตสูตร ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

บทความนี้จะศึกษาประเด็นดังนี้ คือ 1) ที่มาของเกสปุตติสูตรว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม 2) วิเคราะห์หลักพิจารณาเกสปุตติสูตรว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคมและวิเคราะห์หลักเหตุผลในการอธิบายธรรม 3) ความสัมพันธ์เชื่อมโยงหลักพิจารณาอย่าเชื่อ 10 ประการ 4) วิเคราะห์กำลัง หลักอย่าเชื่อ 10 ประการ

1. ที่มาของเกสปุตติสูตรว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม

กาลามสูตร หรือเรียกว่า “เกสปุตติสูตร ว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม” ชาวเกสปุตตนิคมนี้ บาลีเรียกว่า “เกสปุตติยสูตร” ในชื่อเกสปุตติยสูตรให้เข้าใจในเรื่องราวว่า กาลามะนั้นเป็นชาวเกสปุตตนิคม ชาวเกสปุตตนิคมมีผู้อาศัย คือ จำพวกผู้นำ ผู้ปกครอง นักรบ เรียกกันว่าเป็นพวกกษัตริย์ อาศัยร่วมกันอยู่ในนิคมชื่อเกสปุตตนิคม เหตุเพราะพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมต่อชาวเมืองกาลามะ และเป็นสูตรที่เป็นเรื่องใหญ่สำคัญมาก จึงถูกเรียกด้วยความเข้าใจทั่วไปว่า กาลามสูตร ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 20 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 12 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต หมวดพระสุตรมหารรค หมวดว่าด้วยเรื่องใหญ่ ข้อ 66 หน้า 256 กล่าวดังนี้ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จจาริกไปแคว้นโกศล เข้าสู่ตำบลของ “พวกกษัตริย์ชาวเกสปุตตนิคม” พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงกิตติศัพท์ที่ดังก้องในการแสดงธรรมเป็นที่เลื่องลือไปยังดินแดนต่าง ๆ อย่างกว้างไกลมาก่อนแล้ว เมื่อพระองค์เสด็จมาถึงแคว้นโกศล เข้าสู่ตำบลของพวกกษัตริย์ชาวเกสปุตตนิคมแล้ว ชาวกาลามะเกสปุตต



นิคมเมื่อทราบ ต่างเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ เมื่อทุกคนนั่งพักเรียบร้อยแล้ว พ่อนคลายอิริยาบถแต่ละท่านแล้วมีชาวกาลามะปุตตนิกมผู้หนึ่งกราบทูลถาม พระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิกม” แห่งนี้ ได้แสดงคติความเชื่อของตนเองด้วยการแสดงความคิดเห็นที่กระทบ กระเทียบ ดุหมิ่น กล่าวข่มคติความเชื่อของผู้อื่น ว่าไม่มีความน่าเชื่อถือเหมือน ลัทธิของตน พระองค์พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความตั้งใจเล็งเลสงสัยใน พราหมณ์เหล่านั้นที่กล่าวอ้าง ข้าพระองค์ทั้งหลายจะเชื่อได้อย่างไรว่า “บรรดาท่าน สมณพราหมณ์เหล่านี้ ใครพูดจริงใครพูดเท็จ” พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า กาลามะชน ทั้งหลายดีแล้วที่ท่านทั้งหลายควรจะตั้งใจเล็งเลสงสัยในคำพูดและการกล่าวอ้าง ใดๆ จะเป็นประโยชน์ต่อท่านทั้งหลายว่า

- (1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
- (2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
- (3) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- (4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- (5) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (คือการคิดเอาเอง)
- (6) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান (คือคาดคะเนตามหลักเหตุผล)
- (7) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
- (8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- (9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
- (10) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือที่ท่านสมณนี้เป็นครูของเรา

2. วิเคราะห์หลักพิจารณา เกสปุตติสูตรว่าด้วยกาลามะ

ชาวเกสปุตตนิกมและวิเคราะห์หลัก เหตุผลในการอธิบายธรรม

2.1 วิเคราะห์หลักพิจารณา เกสปุตติสูตรว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิกม

หลักการพิจารณาที่ 1 ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ? จะเชื่ออย่างไรว่าจริงหรือ เท็จ พระพุทธเจ้ากล่าวแก่ชาวกาลามะว่า “ตนเองเท่านั้นที่รู้” ดังที่พระพุทธเจ้า



ตรัสว่า “ท่านทั้งหลายต้องพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า สิ่ง (คือ ธรรม)¹ เหล่านี้เป็นอกุศล สิ่งเหล่านี้มีโทษ สิ่งเหล่านี้มีผู้ติเตียน สิ่งเหล่านี้ที่บุคคลปฏิบัติแล้วย่อมเกื้อกูลให้เกิดทุกข์เมื่อปฏิบัติแล้วเกิดทุกข์ควรละเสียให้ท่านจงเข้าใจว่า บุคคลผู้ถูก โภคะ คือ ความอยากได้ครอบงำ มีจิตของความอยากครอบคลุมนำให้กระทำด้วยการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ล่วงเกินภรรยาผู้อื่น พุดเท็จ ชักชวนผู้อื่นกระทำในความอยาก ไม่เกิดประโยชน์เกื้อกูลให้เกิดทุกข์ หรือไม่ บุคคลผู้ถูก โทสะ คือ ความคิดประทุษร้ายได้ครอบงำ เมื่อเกิดขึ้นภายในบุคคลแล้วย่อมเกื้อกูล หรือไม่เกื้อกูลให้เกิดทุกข์ หรือไม่ บุคคลผู้ถูก โมหะ คือ ความหลงได้ครอบงำ เมื่อเกิดขึ้นภายในบุคคลแล้วย่อมเกื้อกูล หรือไม่เกื้อกูลให้เกิดทุกข์ หรือไม่ ท่านทั้งหลายเมื่อรู้ในสิ่งเหล่านี้คิดว่าเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล มีโทษหรือไม่มีโทษ เป็นสิ่งที่ควรติเตียนหรือควรสรรเสริญ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดทุกข์ หรือไม่ ธรรมเหล่าใดที่เกื้อกูลเพื่อสุข ท่านกาลามะทั้งหลาย อโลภะ คือ ความไม่อยากได้ อโทสะ คือ ความไม่คิดประทุษร้าย อโมหะ คือ ความไม่หลงด้วยความอยาก ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ล่วงเกินสามีภรรยาผู้อื่น ไม่พุดเท็จ ไม่ชักชวนผู้อื่นประพฤติดีย่อมเกื้อกูลให้เกิดสุขใช่หรือไม่ เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้นภายในบุคคลก็ย่อมเกื้อกูลเพื่อสุข”

ผู้ศึกษามีแนวความคิด ในหลักการพิจารณาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัส คือ

ใช้หลักพิจารณาด้วยตนเอง วิเคราะห์จาก คำว่า “หรือไม่” การให้หลักการพิจารณาแก่ชาวกาลามะบนฐานของ “เหตุ” คือ การเกิดกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ ควรติเตียนหรือควรสรรเสริญ “ผล” คือ เป็นสิ่งที่เกื้อกูลให้เกิดทุกข์ หรือเกื้อกูลเพื่อสุข

¹ ธรรม เป็นสภาวะ, สิ่ง, ปรากฏการณ์ คือ 1. อุปาทินธรรม คือ ธรรมที่ถูกยึด, ธรรมที่กรรมอันสัมพันธ์ด้วยตัณหาและทิฐิเข้ายึดครอง ได้แก่ นามขันธ์ 4 ที่เป็นวิบากและรูปที่เกิดแต่กรรมทั้งหมด 2. อนุปาทินธรรม คือ ธรรมที่ไม่ถูกยึด, ธรรมที่กรรมอันสัมพันธ์ด้วยตัณหาและทิฐิไม่เข้ายึดครอง ได้แก่ขันธ์ 4 ส่วนนอกนี้รูปที่มีใช้เกิดแต่กรรม และกุตตรธรรมทั้งหมด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต).(2559), หน้า 65)



ใช้หลักพิจารณาให้เห็นถึง ญาณู ที่เห็นความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อถือนั้น ที่จะให้เป็นไปตามความเชื่อถือนหรือความเห็นของตน การถือยุดิเอาความเห็นเป็นความจริง รวมถึง สัมมาทิณู คือ ความเห็นชอบและมิจฉาทิณู คือ ความเห็นผิด

หลักการพิจารณาที่ 2 อริยสาวกต้องไม่มี อภิขมา หมายถึง “ความโลภอยากได้ของเขา มีความคิดเพ่งเล็งจ้องจะเอาของของคนอื่น”² อริยสาวกต้องไม่พยายาบ ไม่ลุ่มหลง มีสัมปชัญญะ มีสติมั่นคง มีเมตตาจิตแผ่ไปทั่วทุกทิศทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง ไปทั่วตลอดสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า ทุกสถานด้วยเมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมัทคคตะ หมายถึง ดำเนินไปด้วย ฉันทะ คือ มีความยินดี มีความพอใจ ไม่ปรารถนาสิ่งดี มีวิริยะ คือ ความเพียร ความบากบั่นเพื่อละความชั่ว ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจไม่ท้อถอย มีจิตตะ คือ ความคิดฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยและเกิดปัญญาอย่างใหญ่ คือ ความปริชาหยังรู้ ความเข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยังแยกได้ในเหตุ ของดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีมีความเบียดเบียนอยู่ มีแต่กรุณาจิต มีมุทิตาจิต มีอุเบกขาจิต อริยสาวก ผู้มีจิตไม่มีเวรอย่างนี้ มีจิตไม่พยายาบอย่างนี้ มีจิตไม่เศร้าหมองอย่างนี้ มีจิตบริสุทธิ์อย่างนี้ ย่อมนำไปสู่ที่พึงอาศัย 4 ประการ ในปัจจุบัน คือ

(1) ถ้าโลกหน้ามี ผลแห่งกรรมที่ทำดี และกรรมชั่วมี เป็นไปได้ที่เรื่องนั้นจะเป็นเหตุให้หลังจาก ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ (มีความเลื่อมใสในการกระทำกรรมดีแล้วผลของการกระทำดีนั้น มีมากกว่ากรรมชั่วที่บาบางเมื่อตายมีโอกาศสู่ภพภูมิสวรรค์)

(2) ถ้าโลกหน้ามี ผลแห่งกรรมที่ทำดี และกรรมชั่วไม่มี รักษาตนไม่ให้มีเวร ไม่มีมีความเบียดเบียน ไม่ให้มีทุกข์ ให้มีสุขในปัจจุบันในโลกนี้ได้ นั้น (มีความเลื่อมใสในกรรมดี ประกอบกรรมดีตลอด ไม่ว่าเงนจะสนองให้ไม่มีทุกข์ มีแต่สุขในปัจจุบันและกรรมดียังส่งผลไปโลกหน้าได้)

² สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), (2559), หน้า 505



(3) ถ้าบุคคลเมื่อทำบาปก็ชื่อว่าบาป ไม่เจาะจงบาปไว้เพื่อใครๆ เลย เมื่อไม่ทำบาปเลย ความทุกข์จะกระทบตัวเราได้อย่างไร (การกระทำความชั่วย่อมได้รับกรรมชั่วนั้นแต่ถ้าไม่ก่อความเบียดเบียนสร้างบาปกรรมชั่วไว้ต่อสรรพสัตว์เลย ความทุกข์จะไม่มากระทบให้เกิดความทุกข์ได้เลย)

(4) ถ้าบุคคลเมื่อทำบาป ก็ชื่อว่าไม่บาป จะพิจารณาเห็นตนบริสุทธิ์ (บุคคลมีอาตมาปี คือ มีความพยายามมั่นคงมุ่งเพื่อทำลายกิเลส มีสัมปชัญญะ คือ รู้ว่าตัวประกอบด้วยสติและมุ่งทำลายกิเลส มีสติมา คือ เป็นผู้มีสติบริสุทธิ์ประกอบด้วยอุเบกขา การปฏิบัติทำจิตตนให้บริสุทธิ์ไม่คิดอกุศล ไม่คิดเบียดเบียน ไม่คิดล่วงเกิน สรรพสัตว์ มีความบริสุทธิ์ทั้ง กาย วาจา ใจ ย่อมมีความผ่องแผ้วผ่องใส) หลักการพิจารณานี้ พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึง อริยสาวกที่จะนำพาให้พบกับความเอื้อกูลเพื่อสุขนั้น ต้องไม่มี อภิชฌา ต้องไม่เกิดความพยายาบาท มีเมตตาจิต มีสติ คือ “ความระลึกได้ ความไม่เผลอ คุณใจคุณจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง”³ และหากทำได้ดังอริยสาวกย่อมบรรลุความบริสุทธิ์ได้ เป็นการพิจารณาถึง ความมี ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง มองเห็นประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ และถึงพร้อมด้วยสิ่งที่อริยสาวกทำด้วย “อุฏฐาน สัมปทา หมายถึง ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือหมั่นเพียรรู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง หาวิจจัดการดำเนินการให้ได้ผลดี มีอารักขสัมปทา หมายถึง ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือถนอมรักษาไม่ให้ความดีเสื่อม ปิดช่องรั่วไหลเป็นความคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย มีกัลยาณมิตตตา หมายถึง คบหาคนดีเป็นมิตร ความมีกัลยาณมิตร มีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว สมชีวิตา คือ เลี้ยงชีวิตให้พอดีแก่กำลังที่หาได้”⁴ หรือกำลังทรัพย์ที่หาได้ มีความเป็นอยู่พอดี ไม่ฝืดเคืองนัก ไม่ฟุ่มเฟือยสะสมมากเกินไป

หลักการพิจารณาที่ 3 *อย่าเชื่อ 10 ประการ เพราะเหตุใดชี้แนะเช่นนั้น*
พระพุทธเจ้ามุ่งบอกอะไรแก่ ชาวกาลามะ ข้อพิจารณานี้กล่าวคือ

³ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2559), หน้า 399

⁴ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2559), หน้า 131



(1) เป็นการกล่าวมุ่งให้ผู้ฟังมีสติและการพิจารณา อย่าใช้อารมณ์ตัดสินว่าจริงหรือเท็จ ใช่หรือไม่ใช่พิจารณาว่า สิ่งที่จะนำมาสู่ความจริงได้ต้องไม่เบียดเบียนทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น หากเกิดการเบียดเบียนเท่ากับเป็นการทำบาป และในอารมณ์ที่มี โลภะ โทสะ โมหะ เมื่อถูกอารมณ์เหล่านี้ครอบงำย่อมตัดสินความจริงไม่ได้

(2) เป็นกลวิธีในการชี้แนะด้วยเหตุแห่งความเป็นจริงของธรรมชาติของมนุษย์ที่ตัดสินความถูกผิดด้วยอารมณ์

(3) เป็นการชี้แนะด้วยถ้อยคำที่เป็นกลาง มิได้บังคับให้เชื่อหรือให้ทำตาม เน้นผู้ฟังพิจารณาเอง สืบเนื่องจากคำถามว่า *ใช่ หรือ ไม่ใช่* แก่ชาวกาลามะเป็นการค้นหาความจริงที่มุ่งสู่ชีวิตที่ดี มีสติเป็นที่ตั้ง มีจิต เป็นที่ควบคุมอารมณ์ มีพิจารณาเป็นปัญญาในการตัดสิน จริงหรือเท็จ ด้วยยึดหลักของการไม่เบียดเบียน ตนเอง และผู้อื่นเป็นสำคัญ

(4) เป็นข้อชี้แนะการพิจารณาหลักการเบียดเบียนทำให้เกื้อกูลทุกข์หรือเพื่อสุขข้อหลักสิ่งใดหากมีในบุคคลแล้วเป็นไปเพื่อทุกข์หรือสุข เป็นทิวฏฐานุคติ หมายถึง การดำเนินตามสิ่งที่ได้เห็น การทำตามอย่าง การเอาอย่างในทางดีหรือร้ายเป็นการดำเนินตามทางของอริยสาวกที่เป็นไปในทางที่ดีที่ก่อประโยชน์เป็นแบบอย่างที่ดีเป็น ทิวฏฐูปัตตะ⁵ คือเป็นผู้บรรลุสัมมาทิฐิ⁶ ไม่ถือเอาความคิดเห็นเป็นความจริง บรรลุถึง ทิวฏฐูปาทาน หมายถึง ความเชื่อมั่นในทิฐิ ความยึดติดฝังใจในลัทธิ ในทฤษฎี เป็นความ दौरानในความคิดเห็นของหลักความเชื่อต่างๆ เช่น “ความเชื่อมั่น ความยึดติดถือค้ำคาไว้ไม่ปล่อยวางตามควรแก่เหตุผล เนื่องจาก

⁵ ทิวฏฐูปัตตะ : คือ ผู้บรรลุสัมมาทิฐิ เป็นผู้มีความหลุดพ้นจากกิเลส

⁶ สัมมาทิฐิ : คือ ผู้มีปัญญอันชอบ คือ เห็นอริยสัจ 4 เห็นชอบตามครรลองธรรมว่า ทำดีมีผลดีทำชั่วมีผลชั่ว

⁷ ทิวฏฐิ : คือ ความยึดถือตามความเห็นถ้อยมั่นที่จะให้เป็นไปตามความเชื่อถือหรือความเห็นของตน



ติดใจใคร่ชอบใจหรือไม่ปรารถนาอย่างแรง ความเชื่อมั่นด้วยอำนาจกิเลส”⁸

2.2 หลักเหตุผลในการอธิบายธรรม ดังนี้

2.2.1) พระพุทธเจ้าแสดงเหตุผลในการอธิบายเป็นหลักการ คือ ธรรม⁹

เกสปุติสูตร ว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตนิคม ในหมวดพระสุตรมหารรค นี้ใช้การอธิบายด้วยหลักการพระพุทธเจ้าถามและตอบชาวกาลามะในเชิงปรัชญา สังเกตในคำแปลที่ว่า อย่าเชื่อ อย่าปลงใจเชื่อ อย่าฟังเชื่อ คำว่า “อย่า” และ “เชื่อ” นี่เป็นการกล่าวเพื่อผู้ฟังใช้การพิจารณาถึงความจริง พิจารณาถึงความรู้ให้รอบคอบ ถี่ถ้วน เพื่ออธิบายเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ ตามหลักเหตุและผล อย่างกว้างๆ โดยใช้หลักการของตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือ ตรรกวิทยา หรือ “ตรรกศาสตร์ หมายถึง การค้นหาเหตุผลว่า จะสมเหตุสมผลหรือไม่”¹⁰ โดยใช้หลักเกณฑ์เพื่อยืนยัน ความคิดหรือความจริงที่มีอยู่ จะแสดงชัดในคำถามตอบว่า ใช่ หรือไม่ใช่ในการ สนทนา ดังพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ธรรม 4 ประการที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นปัญญา”¹¹ ในธรรม 4 ประการ คือ (1) *สัปปริสสังเสวะ* คือ การคบคนดี คบท่านที่ประพฤติชอบด้วยวาจาใจ (2) *สัทธัมมัสสวนะ* คือ ฟัง คำสั่งสอนของท่านที่ประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ อ่าน ฟังและเล่าเรียนคำสอน เรื่องราวที่แสดงหลักความจริงความดีงาม (3) *โยนิโสมนสิการ* คือ การพิจารณาโดย แยกคาย พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึง ต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสถานะและความสัมพันธ์แห่งเหตุ ปัจจัยหรือตรรกะให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่วยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดอริขะเป็นความหลง เป็นเหตุให้เกิดความไม่รู้จริงในทุกข์ ไม่รู้เหตุเกิด แห่งทุกข์ ไม่รู้ความดับทุกข์ ไม่รู้ทางให้ถึงความดับทุกข์ และมีให้เกิดตณหา

⁸ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2559), หน้า 578

⁹ ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเป็นปัญญาหรือเพื่อความเจริญแห่งปัญญา

¹⁰ พจนานุกรม, (2554), ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

¹¹ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ เล่ม 19 ข้อ 1058 หน้า 579



เป็นความทะยานอยาก เกิดเป็นความปรารถนาหรือแสหาเอาเพื่อตัว การพิจารณานี้เป็นความรู้จักคิดและคิดถูกวิธี (4) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่และเข้าแนวกับธรรมที่เป็นจุดมุ่งหมายปฏิบัติ ตามกระบวนการธรรม เป็นการประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม

2.2.2) พระพุทธเจ้าใช้หลักพิจารณาปัญญาด้วยตนเอง

เพื่อยืนยันความคิดหรือความจริงที่มีอยู่และมีหลักพิจารณาปัญญาด้วยตนเองที่จะนำไปสู่ผลของทุกข์ สุข ในปัจจุบันและภายภาคหน้า ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าใช้หลักของการพิจารณาว่าเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล มีโทษหรือไม่มีโทษ เป็นสิ่งที่ควรติเตียนหรือควรสรรเสริญ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดทุกข์หรือไม่ หรือเกื้อกูลเพื่อสุขหรือไม่

ข้อหลักพิจารณาปัญญาด้วยตนเอง คือ การมีสติ การมีพิจารณาประกอบด้วยความมีสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบเป็นปัญญาอันเห็นชอบตามครองธรรม ว่าทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว ด้วยความมีทิฐฐานุคติ คือ การดำเนินตามสิ่งที่ได้เห็น การทำตามอย่าง การเอาอย่างในทางดีและมีทิฐูปัตตะ คือ ไม่ถือเอาความคิดเห็นเป็นความจริง โดยสาเหตุการนำไปสู่ผลทุกข์ หรือสุข ในปัจจุบัน ไปถึงภายภาคหน้า แยกสาเหตุ ดังนี้

➢ สาเหตุนำไปสู่ผลของทุกข์

(1) โลภะ คือ ความอยากได้ครอบงำ (2) โทสะ คือ ความคิดประทุษร้าย ได้ครอบงำ (3) โมหะ คือ ความหลงได้ครอบงำ (4) ความมีอวิชชา คือ โลภอยากได้ของเขา ความคิดเพ่งเล็งจึงจะเอาของคนอื่น (5) ทิฐิ คือ ความยึดถือตามความเห็นถือนั่นที่จะให้เป็นไปตามความเชื่อถือ หรือความเห็นของตน

ความมีมิจฉาทิฐิ คือ ความเห็นที่ผิดจากครองธรรมว่าทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี ความมีมิจฉากัมมัน จะเป็นการกระทำผิดทางกาย ได้แก่ ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ อทินนาทาน คือ การลักทรัพย์ กาเมสุมิฉาจาร คือ การประพฤติ



ผิดในกาม ความมีทิฏฐุปาทาน คือ ความยึดติดฝังใจในลัทธิ หรือทฤษฎีและหลักความเชื่อต่างๆ

➤ สาเหตุนำไปสู่ผลเพื่อสุข

(1) โอลงะ คือ ความไม่ยากได้ (2) อโทะสะ คือ ความไม่คิดประทุษร้าย (3) อโมหะ คือ ความไม่หลง (4) ความไม่มีอริขณาแต่มีอนริขณา คือ ไม่โลภอยากได้ของเขาไม่คิดจ้องจะเอาของเขา (5) ไม่มีความเบียดเบียน (6) ความมีพรหมวิหาร 4 ได้แก่ มีเมตตา กรุณา คือ ความรัก ความปรารถนาดีและความสงสารความอยากช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ มีมุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข พร้อมส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จเจริญขึ้นยิ่งๆไป มีอุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยความชอบความชัง ความรู้จักวางใจเมื่อเห็นเขาได้รับผิดชอบตนเองได้หรือได้รับผลอันสมควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง ไม่เข้าข้างไม่ตกเป็นฝ่าย ไม่สอแสบไม่แทรกแซงก้าวก่าย

➤ ผลมีที่พึงมีที่อาศัยกายภาคหน้า

(1) ถ้าโลกหน้ามี คือ “ถ้าโลกอื่นนอกจากโลกนี้มีอยู่” ผลแห่งกรรมที่ทำดี และกรรมชั่วมี เป็นไปได้ที่เรื่องนั้นจะเป็นเหตุให้หลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(2) ถ้าโลกหน้ามี ผลแห่งกรรมที่ทำดี และกรรมชั่วไม่มี รักษาตนไม่ให้มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่ให้มีทุกข์ ให้มีความสุขในปัจจุบันในโลกนี้ได้

(3) ถ้าบุคคลเมื่อทำบาปก็ชื่อว่าบาป ไม่เจาะจงบาปไว้เพื่อใครๆ เลย เมื่อไม่ทำบาปเลย ความทุกข์จะกระทบตัวเราได้อย่างไร

(4) ถ้าบุคคลเมื่อทำบาป ก็ชื่อว่าไม่บาป ก็จะพิจารณาเห็นตนเองเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยเหตุว่า เราไม่ได้ทำบาป แม้เมื่อทำบาป บาปก็ไม่ถือว่าเป็นอันทำรวม ความการสอนนี้ว่า โลกหน้ามีจริง เราก็จะได้ดีในโลกหน้า หรือ ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง เราก็ได้ดีในโลกนี้อยู่แล้ว



3. ความสัมพันธ์เชื่อมโยงหลักพิจารณาอย่าเชื่อ 10 ประการ

เนื่องจากทุกข์ที่จะเกิดขึ้น มาจากความเชื่อ 10 ประการนั้น เหตุของการเกิดทุกข์ที่มาจากความเชื่อ เป็นที่มาของหลักการให้พิจารณาด้วยตนเองอย่างมีสติ หมายถึง “ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับจิต หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้องจำการที่ทำและคำที่พูดแม้ผ่านไปนานแล้วได้”¹² และคิดหาความจริงในเชิงปรัชญา คำว่า ปรัชญา หมายถึง “วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง”¹³ ตรงกับภาษาบาลี หมายถึง ปัญญา คือ “ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความเข้าใจชัดเจนความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดี ชั่ว คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์และรู้ที่จะจัดแจงจัดสรรจัดการดำเนินการทำให้สำเร็จผล ล่วงพ้นปัญหาเกิด จินตามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา¹⁴ เป็นปัญญาจากโยนิโสมนสิการ หมายถึง “การพิจารณาโดยแยบคายเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตrongให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบจะไม่ให้เกิดความไม่รู้และเกิดต้นเหตุด้วยความรู้จักคิดคิดถุวิธี”¹⁵ เป็นที่ตั้งในตนเอง

ปัญญาจากโยนิโสมนสิการในหลัก อย่าเชื่อ 10 ประการ เป็นระบบการแสดงคำสอนแบบคิดวิเคราะห์ที่มีลักษณะวิธีคิดแบบวิภาษวาท คำว่า “วิภาษ แปลว่า แยกแยะ แบ่งออก จำแนก แจกแจง โกลักับคำที่ใช้ในปัจจุบันว่าวิเคราะห์ คำว่า วาท แปลว่า การกล่าว การพูด การแสดง คำสอน ระบบคำสอน ลัทธิ ลักษณะสำคัญของความคิดและการพูดแบบนี้ คือ การมอง และการแสดงความจริง โดย

¹² สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2559), หน้า 399

¹³ พจนานุกรม (2554), ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

¹⁴ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2559), หน้า 232

¹⁵ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2559), หน้า 337

¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2557), หน้า 660



แยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ละด้าน ครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่ง แ่งเดียว หรือบางแง่ ขึ้นมาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด หรือประเมินคุณค่าความดี ความชั่ว โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้นแล้วตัดสิน”¹⁶ เพียงเท่านั้นไม่ได้ วิธีคิดแบบวิภาษวาทมี จำแนกแนววิธีคิด 7 ลักษณะด้วยกันคือ

1) จำแนกโดยแง่ด้านของความจริง มีการจำแนกตามแง่ต่างๆ ตามที่เป็นจริงของสิ่งนั้นๆ และจำแนกโดยมองหรือแสดงความจริงของสิ่งนั้นๆ ให้ครบทุกแง่ทุกด้านไม่มองแคบ ๆ ไม่ติดอยู่กับส่วนเดียวแง่เดียวของสิ่งนั้นๆ

2) จำแนกโดยส่วนประกอบ เป็นการวิเคราะห์แยกแยะออกไป ให้รู้ทันภาวะที่สิ่งนั้นๆ เกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อยต่างๆ ไม่ถูกลวงโดยภาพรวมของสิ่งนั้นๆ หรือเหตุการณ์หนึ่งๆ ที่เป็นองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง

3) จำแนกโดยลำดับขณะ เป็นการแยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับความสืบทอดแห่งเหตุปัจจัย แยกย่อยออกไปเป็นแต่ละขณะๆ ให้มองเห็นตัวปัจจัยที่แท้จริง ไม่ถูกลวงให้จับเหตุปัจจัยสับสน

4) จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เป็นการสืบเสาะหาถึงสาเหตุปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ สืบทอดกันมาของสิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างๆ ทำให้มองเห็นความจริงที่สิ่งทั้งหลายไม่ได้ตั้งอยู่ลอยๆ ไม่เกิดขึ้นเพียงลอยๆ การเกิดขึ้นเกิดจากการอาศัยเหตุปัจจัยเมื่อจะดับก็จะต้องดับได้ด้วยเหตุปัจจัย

5) จำแนกโดยเงื่อนไข เป็นการมองหรือแสดงความจริงโดยพิจารณาเงื่อนไขประกอบด้วย เช่น เงื่อนไขของการคบคนว่าหากคบแล้วทำให้เจริญในทางกุศลควรคบ ควรเกี่ยวข้อง แต่หากคบแล้วทำให้เกิดความตกต่ำไปในทางอกุศลไม่ควรคบไม่ควรเกี่ยวข้อง เป็นต้น

6) จำแนกโดยทางเลือก หรือความเป็นไปได้อื่นๆ เป็นการปฏิบัติเพื่อบรรลุผลสำเร็จ หรือเข้าถึง เป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อพิจารณาหาความหมายหาความเข้าใจกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของ สิ่ง สภาพ ปรากฏการณ์อย่างใด



อย่างหนึ่ง เป็นการหาหนทาง วิธีการความเป็นไปได้ อาจมีหลายทาง ซึ่งบางอย่าง อาจดีกว่า ได้ผลดีกว่าหรือตรงแท้นั่นอนมากกว่า เหมาะสมกว่า ได้ผลอาจต่างคน ต่างกรณีกันไป เป็นต้น

7) วัชชชาวทโนฐานะวิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง เป็นการตอบปัญหา และเป็นวิธีตอบปัญหา 4 อย่าง คือ “เอกังส พยากรณ์ เป็นการตอบแ่งเดียว คือ ตอบ อย่างเดียวเด็ดขาด วัชชชาพยากรณ์ เป็นการแยกแยะตอบ ปฏิปุจฉาพยากรณ์ เป็นการตอบโดยย้อนถาม ฐปนะ เป็นการยังให้หยุด พับปัญหาเสีย ไม่ตอบ”¹⁷

4. วิเคราะห์กำลัง¹⁸ หลักอย่าเชื่อ 10 ประการ

การพิจารณาหลักอย่าเชื่อ 10 ประการ เป็นหลักพิจารณาวิธีคิดให้เกิด ปัญญา ³¹⁹ เป็นความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความเข้าใจ และความรู้ซึ่ง ในวิธีคิดแบบ โยนิโสมนสิการเป็นภาคปฏิบัติ ดังนี้

1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา “(มาอนุสสเวน) คือ อย่า เชื่อถือแม้โดยถ้อยคำตามที่ได้ฟังมา”²⁰

¹⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2557), หน้า 666

¹⁸ กำลัง คือ การพิจารณา เป็นปัญญากิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้น ธรรม สัมมาทิฐิ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ เล่ม 34 ข้อ 1360 หน้า 340

¹⁹ ปัญญา 3 เป็นความรอบรู้อย่างเข้าใจลึกซึ้ง ที่เกิดจาก 1) จินตามยปัญญา เป็นปัญญา ที่เกิดจากการคิด พิจารณา ปัญญาที่สืบแต่โยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้นในตนเอง 2) สุตมย ปัญญา เป็นปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียนปัญญาที่สืบแต่ปรโตโมสะ (เสียงจาก ผู้อื่น) 3) ภวานามยปัญญา เป็นปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ ปัญญาที่สืบแต่ ปัญญาสองอย่างแรกนั้นแล้วหมั่นมนสิการในประดาสภาวะธรรม (สมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2559), หน้า 96

²⁰ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทุก-จตุก.อ.2), หน้า 272



คำว่า “อย่าเชื่อถือแม่โดยถ้อยคำตามที่ได้ฟังมา” ไม่ได้หมายความว่าอย่ารับฟังใครพูดเลยแต่เป็นการสอนให้รู้วิธีพิจารณาในสิ่งที่ได้รับฟังมา เป็นหลักพิจารณาวิธีคิดแบบอะไรที่เป็นไปได้หรือที่เป็นไปไม่ได้ ยกตัวอย่างเรื่องที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสต่อนายอุตตระ พรหมณ์ ในอินทรียภาวนาสูตร ว่าด้วยการเจริญอินทรียพระไตรปิฎก เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ แสดงข้อพิจารณาปัญญาดังความว่า

ครั้งนั้นนายอุตตระ ผู้เป็นศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ ได้เดินทางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และสนทนากับพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสถามนายอุตตระว่า “อุตตระ ปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริญอินทรีย²¹ แก่สาวกหรือไม่” นายอุตตระตอบว่า “แสดงขอรับ ท่าน ปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริญอินทรียแก่สาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า สาวกของเราอย่าดูรูปทางตา อย่าฟังเสียงทางหู ดังนั้นเป็นต้น ขอรับ” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อุตตระเมื่อเป็นเช่นนั้น สาวกผู้เจริญอินทรียแล้วตามคำของปาราสิริยพราหมณ์ ก็จักเป็นคนตาบอด เป็นคนหูหนวก แน่นอน เพราะคนตาบอดย่อมไม่เห็นรูปทางตา คนหูหนวกย่อมไม่ได้ยินเสียงทางหู” พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับนายอุตตระถึงอริยวินัยว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตา ได้ยินเสียงทางหู ตมกลิ่นทางจมูก การลิ้มรสทางลิ้น การถูกต้องโผฏฐัพพะ²² ทางกาย การรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจ²³ แล้วนั้น ย่อมเกิดความพอใจ ย่อมเกิดความไม่พอใจ ย่อมมีการเกิดทั้งความพอใจและความไม่พอใจ ถูกปัจจัยปรุงแต่งเป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้นแต่เมื่อภิกษุเกิด “อุเบกขา” นั้น ความพอใจ ความไม่พอใจที่เกิดขึ้นย่อมดับไปเร็วพลันทันที ความอุเบกขามีดำรงมั่น “นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรียในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย” ข้อพิจารณา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา คือ อย่าเชื่อถือแม่โดยถ้อยคำ

²¹ อินทรีย : คือสภาวะที่เป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการรับรู้ด้านนั้น ๆ ได้แก่อายตนะภายใน 6 คือ จักขุ-ตา โสตะ-หู ฆานะ-จมูก ชิวหา-ลิ้น กาย-กาย มโน-ใจ

²² โผฏฐัพพะ : คือ อารมณ์ที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย เช่น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง

²³ ธรรมารมณ์ทางใจ : คือ สิ่งที่ถูกรับรู้ทางใจ สิ่งที่อยู่ด้วยใจ สิ่งที่อยู่ลึกนักคิด



ตามที่ได้ฟังมานี้ มิใช่ปิดหูปิดตาหรือไม่รับรู้อะไรแต่ให้พิจารณาเห็นถึงปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นทั้งการได้ยิน กลิ่นที่ดมทางจมูก ลิ้มรส ทางลิ้น ความรับรู้สัมผัสทางกายและทางอารมณ์นั้น ต้องใช้อุเบกขาในการดับ อุเบกขา หมายถึง ความพอใจ ความไม่พอใจ ความวางใจเป็นกลาง ความรู้จัก วางใจเฉย ดูความวางใจเฉยได้ไม่ยินดียินร้ายการใช้อุเบกขาต่อถ้อยคำที่ได้ยิน ได้ฟังมาเพื่อการพิจารณาอย่างแยบคายก่อนได้กล่าว

2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสีบๆ กันมา “(มา ประมุปราย) คือ อย่า เชื่อถือแม้ด้วยการพูดสีบๆ กันมา”²⁴

เป็นหลักพิจารณาให้เห็นว่าถ้าเชื่อแบบนั้นผลจะเกิดขึ้นอย่างไร คิดจากผล ไปหาเหตุ มีทุกข์เป็นผล มีกาย วาจาใจเป็นเหตุ ยกตัวอย่าง พระไตรปิฎกเล่ม 23 ทุติยอัคคิสูตร ว่าด้วยไฟ สูตรที่ 2 ข้อ 47 หน้า 70-74 แสดงข้อพิจารณาปัญญา ดังความว่า ด้วยสมัยหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐี อุคคตสรีรพราหมณ์ตระเตรียม มหายัญ โศคั่วผู้ ลูกโคตัวผู้ ลูกโคตัวเมีย แพะ แกะ อย่างละ 500 ตัว เพื่อ การบูชายัญ ครั้นนั้นอุคคตสรีรพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับและ ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าได้ยินมาว่าการก่อไฟ การปักหลัก บูชายัญ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “การก่อไฟ การปักหลักบูชายัญ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้า ประสงค์จะก่อไฟ ประสงค์จะปักหลักบูชายัญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดดักเตือน โปรดพราสอนข้าพเจ้าถึงข้อที่จะพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ข้าพเจ้าตลอดกาล นานเกิด”พระพุทธเจ้าตรัสว่า “พราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ก่อนที่จะบูชายัญ ย่อมเจือศีลตรา 3 ชนิด ที่เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์ เป็นผล ศีลตรา 3 ชนิด คือ 1). ศีลตราทางกาย 2). ศีลตราทางวาจา 3). ศีลตรา ทางใจ กล่าวดังนี้ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชายัญ ก่อนที่จะบูชายัญ ย่อมคิด

²⁴ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทก-จตุกก.อ.2), หน้า 272



อย่างนี้ว่า ต้องฆ่าโคตัวผู้เท่านี้ตัว ต้องฆ่าลูกโคตัวผู้เท่านี้ตัว ต้องฆ่าลูกโคตัวเมียเท่านี้ตัว ต้องฆ่าแพะเท่านี้ตัว ต้องฆ่าแกะเท่านี้ตัว เพื่อประโยชน์แก่การบูชาัญญ การคิดว่าจะทำบุญ แต่กลับทำสิ่งที่มีโทษบุญการคิดว่าจะทำกุศลแต่กลับทำอกุศล การคิดว่าจะแสวงหาทางสุคติแต่กลับแสวงหาทางทุคติ พราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟปักหลักบูชาัญญ ก่อนที่จะบูชาัญญ ย่อมเจือศีลตราทางใจ ทางวาจา และทางกายนี้ ที่เป็นอกุศลมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล พระพุทธเจ้าตรัสอีกว่า พราหมณ์ อัคคิ(ไฟ) 3 ประการนี้ เป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้น ไม่ควรเสพ อัคคิ 3 ประการ คือ (1). ราคัคคิ (ไฟ คือ ราคะ) (2). โทสัคคิ (ไฟ คือ โทสะ) (3). โมหัคคิ (ไฟ คือ โมหะ) การเป็นบุคคลผู้มีราคะ โทสะ โมหะ ครอบงำ มีจิตถูกกลุ่มรุม ย่อมประพฤติ ทุจริตทางกาย ประพฤติทุจริตทางวาจา ประพฤติทุจริตทางใจ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก จึงเป็นสิ่งที่ควรละ ควรเว้นไม่ควรเสพ พระพุทธเจ้าตรัสในสิ่งที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วบริหารให้เป็นสุขโดยชอบว่ามีอัคคิ (ไฟ) 3 ประการ คือ

(1) อาหุเนยยัคคิ คือ บุตรในโลกนี้มีมารดาหรือบิดาเพราะบุตรเกิดมาจากการดาบิดานี้ จึงเป็นผู้ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ

(2) คหปตัคคิ คือ บุตร ภรรยา ทาส คนใช้ หรือกรรมกร จึงเป็นผู้ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ

(3) ทักขิณียัคคิ คือ สมณะผู้เว้นขาดจากความมัวเมาและประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและสโรจจะ ผิดคนได้เป็นหนึ่ง ทำตนให้สงบได้เป็นหนึ่ง ทำตนให้ดับเย็นได้เป็นหนึ่ง จึงเป็นผู้ที่ควรสักการะ เคารพนับถือ บูชา แล้วบริหารให้เป็นสุขโดยชอบ

ส่วนไฟที่ “ควรจุดควรดับควรระวังตามสมควร ได้แก่ กัญฐัคคิ เป็นไฟเกิดแต่ไม้ หรือไฟที่ก่อขึ้นจากเชื้อสำหรับใช้หุงต้ม เป็นต้น ไฟอย่างนี้ควรก่อขึ้น ก่อแล้ว



ควรเอาใจใส่ระมัดระวัง เสร็จแล้วควรดับแล้วควรเก็บไว้ตามกาละที่สมควร”²⁵

ข้อพิจารณาด้วยการอย่าเชื่อถ้อยสืบบๆ กันมา หรือเพียงการได้ยินสืบบๆ ถ้อยสืบบกันมา เน้นในข้อธรรมให้คิดถึงผลที่จะเกิดตามมาในความเดือดร้อนของตน และความเดือดร้อนจากการเบียดเบียนผู้อื่นที่เกิดจาก กาย วาจาและใจเหล่านี้ เป็นอาวุธที่ส่งผลกระทบต่อตนให้เกิดทุกข์ในขณะปัจจุบันและในภพชาติหน้าเป็นข้อพิจารณาเว้นห่างอกุศลที่เกิดจากราคะ โทสะ โมหะ เข้าครอบงำจิต การพูดสืบบๆ กันมาในสิ่งที่ควรบูชานั้น การบูชา อาหุเนยัคคี คหปัตตคิ ทักขิเนยัคคินี้ย่อมเกิดสุขมากกว่า

3) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ “(มาอิติกริยาย) คือ อย่าเชื่อถ้อยว่าได้ยินว่าข้อนี้เป็นอย่างนี้”²⁶

เป็นหลักพิจารณาวิธีคิดลำดับที่มาและเมื่อเห็นแล้วทราบแล้ว เข้าใจแล้ว ตรัสตรงแล้วต้องตัดขาดให้ดับ หมายความว่า การฟัง การเห็นต้องเป็นไปตามลำดับ เข้าถึงความจริงให้มากที่สุด เมื่อคำเขาวาามา เล่ามาหากมิได้แสดงหลักของภาพหลักของแก่นแท้หรือเนื้อหาที่เป็นการตรัสตรงด้วยตนเองอย่างรอบคอบก็ให้พึงระวัง เมื่อทราบหรือพบแล้วว่าไม่เป็นความจริงที่เกิดประโยชน์ให้หลักหนีหรือถอยออกห่างเสียไม่สมคบคิดไม่ปฏิสัมพันธ์และไม่คบหาสมาคม ปัจจุบันเปรียบได้กับบุคคลผู้มักนิทานกล่าวหาเล่าลือในเรื่องที่อาจจะก่อเกิดความเสียหายได้ต่อบุคคลอื่นเป็นการเบียดเบียนให้เกิดทุกข์เพราะคำที่เอื้อนเอ่ยต่อกันมาด้วยความไม่รู้จริงเป็นเจตนาพูดลอยๆ ไม่เป็นความจริง ยกตัวอย่างเรื่องพิจารณาอย่าเชื่อจาก พระไตรปิฎกเล่ม 25 สุตตนิบาตเรื่อง “หิริสูตรว่าด้วยความละอาย”²⁷ แสดงข้อพิจารณาปัญญาดังความว่า

²⁵ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต ป.ธ.9), พุทธวิธีในการสอน, <https://www.khaosod.co.th/>

²⁶ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทุก-จตุกก.อ.2), หน้า 272

²⁷ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ เล่ม 25 ข้อ 256-260 หน้า 460-461



เมื่อครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าสนทนาธรรมตอบปัญหาของดาบสถามว่า
(1) มิตรเช่นไรไม่ควรคบ มิตรเช่นไรควรคบ (2) ความพยายามเช่นไรควรประกอบ
(3) รสอะไรเลิศกว่ารสทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสดังนี้

(1) “คนผู้ไม่มีหิริ²⁸ รังเกียจคนมีหิริ ชอบพูดว่า “เราเป็นเพื่อนท่าน” แต่ไม่เคยช่วยเหลือการงานของเพื่อนเลย ฟังรู้เถิดว่า “คนนั้นไม่ใช่เพื่อนเรา” คือ ผู้ที่ไม่ละอายต่อการกระทำผิดบาปมักพูดว่า เราเป็นเพื่อนกัน แต่มักเอาเปรียบเพื่อนไม่ช่วยเหลือเพื่อนบุคคลนั้นคบไม่ได้ คนพูดวาทะไพเราะอ่อนหวาน แต่ไม่ทำประโยชน์แก่มิตร บัณฑิตเรียกว่า ผู้ดีแต่พูด คือ คนที่มักพูดหวานล้อมในสำนวนไพเราะ เพื่อหวังประโยชน์ให้แก่ตนเองเท่านั้นหาความจริงใจต่อมิตรไม่ได้ เรียกได้ว่าเป็นผู้ที่ดีแต่พูด มิตรใดไม่พลั้งเผลอ มุ่งหวังความแตกแยกกัน คอยหาแต่ความผิดเท่านั้นทุกเวลา มิตรนั้นไม่ควรคบ ส่วนมิตรที่วางใจได้เหมือนบุตรในไส้ ถึงผู้อื่นกล่าวเหตุตั้งร้อยอย่างพันอย่าง ก็ไม่แตกแยกจากกัน มิตรเช่นนั้นควรคบอย่างยิ่ง คือ เพื่อนที่มักพูดส่อเสียดสร้างความระแวงในกลุ่มมิตร ไม่ควรคบ ส่วนมิตรที่มีความไว้วางใจต่อกัน แม้ผู้อื่นยุยงให้เกิดความระแวงบาดหมาง มิตรนั้นมีความมั่นคงไม่หลงเชื่อให้เกิดความแตกแยกจากความเป็นมิตรนั้น ควรคบ (2) ความพยายามหรือความเพียรที่เป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์²⁹ ย่อมนำทั้งความสรรเสริญและความสุขมาให้ ผู้หวังผลนำฐานะอันสมควรแก่บุรุษ ย่อมทำความเพียรนั้นให้เจริญได้ คือ เห็นประโยชน์ที่เกิดจากความเพียรดีเพียรชอบในความฉันทะเป็นความพอใจทำ มีวิริยะเป็นความขยัน มีจิตตะความตั้งใจเจตนากระทำดี มีวิมังสาความไตร่ตรอง

²⁸ ไม่มีหิริ หมายถึง กิริยาที่ระอายต่อการประพฤติดุจจริตอันเป็นสิ่งที่ควรละอาย กิริยาที่ละอายต่อการประกอบบาปอกุศลธรรม นี้เรียกว่า หิริ (พระอภิธรรมปิฎก อัมมสังคณิกเขปกัณฑ์ เล่ม 34 หน้า 332)

²⁹ ปราโมทย์ คือ ความชื่นบานใจ ร่าเริงสดใส, (เวทพหุโลเป็นผู้มากด้วยความเบิกบานใจ คือ มีปิติปราโมทย์ อยู่เสมอด้วยความตั้งมั่นของจิต), พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (2559), หน้า 165



เป็นปัญญาเข้าใจจริง ความพยายามมักนำมาซึ่งความเบิกบานใจ เป็นการยกใจให้มักศลนาคความสุขมาให้

(3) บุคคลเต็มปวิเวกรส³⁰ ลิ้มรสแห่งความสงบ และได้ลิ้มรสแห่งปิติในธรรมแล้ว เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีบาป³¹ ข้อพิจารณาให้เกิดความรอบคอบในการรับรู้ความจริงด้วยตนเองจากการเข้าถึงใจตั้งการคบมิตร สิ่งที่เราต้องใช้เวลาการตรึกตรองไตร่ตรองไม่รีบร้อนเกินไปโดยไม่ระมัดระวังหรือไม่ถูกกาลเทศะเชื่อเรื่องที่เล่าต่อกันมานั้น แต่เมื่อทราบแล้วว่าเรื่องไหนใช่หรือไม่ใช่ตัดสั่นใจเดินต่อความเชื่อหรือเลิกเชื่อนั้นย่อมได้

4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ “(มา ปิฎกสมปทาเนน) คือ อย่าเชื่อถือว่า ข้อความนี้สมกับตำราหรือคัมภีร์ของเรา”³²

เป็นหลักพิจารณาการคิดแบบมองเป็นองค์รวม เพราะตำราจะอ้างเพียงเฉพาะบางส่วนไม่ครอบคลุมทั้งความเชื่อด้วยการอ้างถึงสิ่งที่ตนเห็นและชอบโดยไม่มองให้รอบด้าน ไม่ศึกษาให้ครอบคลุมก็จะหาหนทางแห่งปัญหาได้ไม่รอบด้าน ยกตัวอย่างเรื่องพิจารณา จากพระไตรปิฎก เล่ม 25 พระสูตรตันตปิฎก อามคันธสูตร ข้อ 242-255 หน้า 557 เรื่อง ว่าด้วยสิ่งที่มีกลิ่นคับ แสดงข้อพิจารณาปัญญาดัง

³⁰ ปวิเวกรส หมายถึง สุขที่เกิดจากความเป็นอยู่ผู้เดียว

³¹ ไม่มีบาป : ได้แก่ มรรค 4, คือ 1) ความตั้งอยู่แห่งจิต สัมมาสมาธิ นี้เรียกว่าสมถะ 2) ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ นี้เรียกว่าวิปัสสนา 3) เจริญสมถะและวิปัสสนาคบคู่กันไป 4) ปราศจากอุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน, ความประหม่าในธรรม, ผล 4 คือเป็นผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละกิเลสได้ ด้วยมรรค, ธรรมารมณอันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจมรรคนั้นๆ, บางที เรียกว่า สามัญญผล ผลของความเป็นสมณะ, ผลแห่งการบำเพ็ญสมณธรรม, นิพพาน, ไม่มีเครื่องร้อยรัดเป็นความดับสนิทแห่งกิเลสและกองทุกข์

³² (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทุก-จตุก.อ.2), หน้า 272



ความว่า ครั้นนั้นพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่าอามคันธะ เป็นดาบสได้สร้างอาศรมอยู่ระหว่างภูเขาอยู่ร่วมกันกับดาบสทั้งหลาย มีเผือกมันและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร ดาบสทั้งหลายไม่ทานปลาไม่ทานเนื้อเลย จึงเกิดโรคผอมเหลืองและได้ปรึกษากันว่าจะเดินทางไปยังถิ่นฐานที่ตั้งของชาวเมือง การเดินทางรอนแรมมาจนถึงเมืองปัจจุบันคาม ชาวเมืองเมื่อเห็นดาบสทั้งหลายก็เกิดความเลื่อมใสต่างพากันเตรียมจัดหาอาหารและน้ำดื่มดูแลที่นั้งที่นอนให้แก่ดาบสเหล่านั้นได้พักนอน ดาบสได้อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้เป็นเวลาสี่เดือน จากการได้รับการดูแลจากชาวเมืองเป็นอย่างดีจึงทำให้ดาบสทั้งหลายมีร่างกายแข็งแรงแล้ว และมีความประสงค์จะเดินทางกลับไปยังที่พำนักของตนจึงบอกกล่าวต่อชาวเมืองว่าจะจากไปแล้ว ชาวเมืองได้จัดเตรียมข้าวสารอาหารแห้งให้ดาบสนำไปยังอาศรมของตนด้วย และทุก ๆ ปีดาบสจะเดินทางมาพบปะกับชาวเมืองปีละครั้ง ดาบสจะได้รับถวายทานเป็นข้าวสารอาหารแห้งกลับไปทุกครั้ง ครั้นเวลาผ่านไปพระพุทธเจ้าได้เสด็จออกจากกรุงสวตถิจาริกไปถึงหมู่บ้านชาวเมือง ชาวเมืองให้การต้อนรับเป็นอย่างดี พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมแก่ชาวเมืองแล้วเสด็จกลับไปยังกรุงสวตถิตามเดิม ครั้นนั้นดาบสทั้งหลายต่างเดินทางมาถึงหมู่บ้านชาวเมือง ดาบสเห็นผิวดังกล่าวว่าชาวเมืองไม่มีการต้อนรับด้วยความนุ่มนวลเหมือนเช่นที่ผ่านมา ดาบสจึงถามชาวเมืองว่า “ท่านทั้งหลายเพราะเหตุไร มนุษย์เหล่านี้จึงไม่เป็นเช่นกับคราวก่อน หมู่บ้านนี้ถูกละรอาชญาหรือว่าถูกประทุษร้ายด้วยทุกข์ภัย (คือข้าวยากมากแพงหรือการขาดแคลนอาหารในบ้านเมือง) หรือว่ามีบรรพชิตบางรูปซึ่งสมบูรณ์ด้วยคุณมีศีลมากกว่าพวกเรา ได้มาถึงหมู่บ้านแห่งนี้”³³ ชาวเมืองจึงตอบว่า พระพุทธเจ้าทรงเสด็จมาถึงที่นี่ และได้ทรงแสดงธรรมเป็นประโยชน์เป็นอันมากแก่ชาวเมือง เมื่อดาบสได้ยินว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมา ณ เมืองนี้ จึงถามชาวเมืองว่า “พระพุทธเจ้าเสวยกลืนดิบด้วยหรือ” ชาวเมืองถามย้อนกลับว่า “อะไรคือกลืนดิบ” ดาบสผู้ชื่อว่า อามคันธดาบสได้กล่าวตอบว่า “ท่านทั้งหลาย ปลาและเนื้อชื่อว่า กลืนดิบ” ชาวเมืองพูดขึ้นว่า “ท่านผู้เจริญพระพุทธเจ้าท่านเสวยปลาและเนื้อนะ” ดาบสฟังแล้วก็เดือดร้อนใจ

³³ (ภาษาไทย) อรรถกถา ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ หน้า 53



รับพูดขึ้นว่า “จริงหรือที่ท่านทั้งหลายกล่าว เช่นนั้นจะต้องไปทูลถามพระพุทธเจ้า จึงจะทราบได้ ว่าเป็นพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่” ดาบสทั้งหลายจึงเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ายังที่ประทับอยู่ ดาบสจึงถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระองค์เสวยกลินฺตบหรือไม่ว่” พระพุทธเจ้าตอบว่า “พราหมณ์ ปลาและเนื้อไม่ใช่กลินฺตบ กีกิเลสทั้งปวงที่เป็นบาปเป็นอกุศลธรรม ชื่อว่ากลินฺตบ” แล้วตรัสอีกว่า “การฆ่าสัตว์ การทุบตี การตัด การจองจำ การลักขโมย การพูดเท็จ การเห็นแก่ได้ การหลอกลวง การศึกษาดำร่าที่ไร้ประโยชน์ และการเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่นนี้ต่างหาก ชื่อว่า กลินฺตบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่ ในโลกนี้ คนผู้ไม่ควบคุมตนในกามทั้งหลาย ติดอยู่ในรสต่างๆ เจือปนด้วยของไม่สะอาด มีความเห็นว่าทานที่ให้แล้ว ไม่มีผล มีภาระงานไม่เสมอ ว่ายากสอนยาก พวกคนผู้เศร้าหมอง มีใจหยาบช้า หนาใจหลังหลอกประทุษร้ายมิตร ไร้ความกรุณาผู้อื่น ถือตัวจืด ไม่ชอบให้ทาน และไม่เคยให้อะไรแก่ใครๆ ทั้งมีความโกรธ ความเมามัว ความตื้ออาน การตั้งตนไว้ผิด ความมีมายา ความริษยา การยกตนข่มผู้อื่น การถือตัวเหยียดหยามผู้อื่น และการสมาคมกับอัสถบุรุษ³⁴ นี้ต่างหาก ชื่อว่า กลินฺตบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่ ในโลกนี้ คนผู้ประพฤติชั่วเป็นปกติ กู้หนี้แล้วไม่ชดใช้ ชอบพูดเสียดสี เป็นพยานให้การเท็จ ปลอมเป็นนั้กบวชในศาสนา นี้เป็นคนต่ำทราม ทำความชั่วร้ายแรงไว้ คนผู้ฆ่าสัตว์ทั้งหลาย ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่น เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น ประพฤติชั่วร้ายกาจ พูดคำหยาบ ไม่มีความเอื้อเฟื้อ คนผู้รักใคร่ เกลียดชัง ลุ่มหลง ประกอบอกุศลกรรมอยู่เสมอ ตายแล้วต้องตกไปสู่ที่มีด หรือไม่ก็ต้งหัวจมลงไปสู่นรกนี้ต่างหาก ชื่อว่า กลินฺตบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่ พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่า ความคิดที่ว่ากลินฺตบนี้เป็นทางแห่งทุกติ³⁵ การไม่บริโภคปลาและเนื้อไม่สามารถทำให้มนุษย์ข้ามความสงสัยหรือชำระตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสหรือด้วยความบริสุทธิ์จากภพเพราะมีมลทินได้และทางแห่งความบริสุทธิ์จากการไม่บริโภคปลาและเนื้อ ก็มีได้ทำให้บุคคลผู้ไม่บริโภคให้บริสุทธิ์ได้ การไม่บริโภคปลาและเนื้อก็ไม่อาจจะ

³⁴ อัสถบุรุษ หมายถึง คนที่ไม่มีศีลธรรม

³⁵ ทุกติ หมายถึง เป็นทางดำเนินที่ไม่ดีมีความเดือดร้อน



ทำสัตว์ให้บริสุทธิ์ได้เหมือนกัน

ข้อพิจารณานี้ดาบสเชื่อด้วยในวิชาและตำราหรือคัมภีร์ของตนว่า ผู้ไม่กินเนื้อสัตว์ คือ ผู้ที่เจริญในศีลเป็นสมณะผู้เจริญในธรรมไม่มีบาปนั้น ไม่ใช่ในความหมายของผู้เป็นสมณะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแต่กิเลสทั้งปวงที่เป็นบาปเป็นอกุศล คือ สิ่งที่พระพุทธเจ้าคอยพราสอนให้หลีกเลี่ยง พระพุทธเจ้าทรงสอนเน้นให้คิดโดยครอบคลุมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยความเข้าใจอย่างแท้จริง ในกุศลและอกุศลที่จะเกิดขึ้นจากการประพฤติดีและการประพฤติชั่วมิใช่การจะอ้างเหตุเพียงเฉพาะบางส่วนที่สำนักหรือคัมภีร์ระบุเพียงว่าสิ่งนี้หรือความนี้สมกับตำราหรือคัมภีร์ของเราเพราะว่าการรู้และเห็นเพียงหนึ่งสิ่งในด้านตนเองแล้วจะสรุปว่าไม่ดีทั้งหมดนั้นไม่ได้

5. อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (คือการคิดเอาเอง)“(มา ตกทุกเหตุ) คือ อย่าเชื่อถ้อยแม้โดยการถือตามที่ตรึกไว้”³⁶

คำว่าอย่าปลงใจเชื่อเพราะการคิดเอาเอง มิใช่การเน้นความคิดเห็นของตนเองเพียงฝ่ายเดียวแต่เป็นหลักพิจารณาวิธีการคิดเน้นเฉพาะจุดที่ทำให้เกิดการไม่เบียดเบียนในตนเองและผู้อื่น ยกตัวอย่าง พระไตรปิฎก เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย ทีฆนขสูตร ว่าด้วยปริพาชกชื่อทีฆนขะ ข้อ 201-204 หน้า 239-242 แสดงข้อพิจารณาปัญญาว่าเรื่องที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสแก่ ปริพาชกชื่อทีฆนขะ ได้ถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าพระองค์มีวาทะอย่างนี้ มีทิวฐิ³⁷อย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา” พระพุทธเจ้าตอบว่า “สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรานั้น ก็ไม่น่าเป็นที่พอใจแก่ท่านด้วย” “ถ้าเราจะยึดมั่นถือมั่นทิวฐิของเราว่า สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา” แล้วยืนยันอย่างแข็งขันว่า “นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” เราก็มียุคคล 2 พวกนี้ คือ “(1) สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา (2) บางสิ่งเป็นที่พอใจ

³⁶ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทก-จตฺก.อ.2) หน้า 272

³⁷ ทิวฐิ : คือ ความเห็น, ความเข้าใจ, ความเชื่อถือ, ที่มีนัยไม่ดี เช่น สัมมาทิวฐิ ความเห็นชอบ, มิจฉาทิวฐิ ความเห็นผิด



แก่เรา บางสิ่งไม่เป็นทีพอใจแก่เรา”เมื่อเราเห็นผิดไปจากบุคคลทั้ง 2 พวกนี้ ก็จะ ทำให้เราเกิดการทู่หมัดเถียงกัน ทำร้ายกัน และเบียดเบียนกันในตน วิญญูชนทั้งหลาย เมื่อพิจารณาเห็นการถือผิดกัน การทู่หมัดเถียงกัน การทำลายกัน และการเบียดเบียน กันในตน ให้ละทิฐิฉันเสียและไม่ยึดถือทิฐิอื่น คือการไม่ฟังความคิดเห็นคนอื่น เพียงยึดถือว่าตนถูกต้องหมดทุกอย่างเป็นหลักยึดมั่นว่าถูกต้องหมดแล้วเป็นเหตุ นำไปสู่การทะเลาะแ่งแย่งทางความคิดที่ว่าความคิดของฉันดีความคิดของเธอแย่ เป็นต้น

ข้อพิจารณาอย่าปลงใจเชื่อเพราะการคิดเอาเอง อย่าเชื่อถือแม้โดยการ ถือตามที่คิดเอาเองนี้พิจารณาเห็นถึง ทิฐิ หมายความว่า ความยึดถือตามความเห็น มีความเชื่อมั่นเชื่อมั่นที่จะให้เป็นไปตามความเชื่อถือหรือความคิดเห็นของตนเป็น ที่ยุติเอาความเห็นผิดของตนเป็นความจริง ให้ทั้งทิฐิ นั้นเสียจะไม่เกิดการทู่หมัดเถียง กัน การทำร้ายกัน และการไม่เบียดเบียนกันในตนเองและผู้อื่น

6. อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান “(มา นยเหตุ) คือ อย่าเชื่อถือแม้ โดยการถือตามนัย”³⁸ คือ การอ้างอิงจากการเปรียบเทียบ

เป็นหลักพิจารณาการคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบเพื่อแบ่งให้เห็นส่วน ที่เกี่ยวข้องจริง คือการพิจารณาตนด้วยตนเองเท่านั้น ยกตัวอย่าง พระไตรปิฎก เล่ม 12 พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ในเรื่องอนุমানสูตร ว่าด้วยการเปรียบตนกับผู้อื่น การอนุমানตนเอง ข้อ 183 แสดงข้อพิจารณาปัญญาอย่างนี้ ว่า การเป็นบุคคลผู้มีความปรารถนาที่เป็นบาป ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา ที่เป็นบาป เป็นบุคคลผู้ยกตนข่มผู้อื่น เป็นบุคคลผู้มักโกรธ ถูกความโกรธครอบงำ เป็นบุคคลผู้มักโกรธ ผู้มักโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุ เป็นบุคคล ผู้มักโกรธ ระวางจิตเพราะความโกรธเป็นเหตุ เป็นบุคคลผู้มักโกรธ เปล่งวาจาใกล้ความโกรธ

³⁸ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทก-จตุก.อ.2) หน้า 272



เป็นบุคคลผู้ถูกโจท³⁹ แล้วกลับโต้เถียงโจทก์⁴⁰ เป็นบุคคลผู้ถูกโจทแล้วกลับรุกรานโจทก์ เป็นบุคคลผู้ถูกโจทแล้วกลับปรักปรำโจทก์ เป็นบุคคลผู้ถูกโจทแล้วกลับพูดกลบเกลื่อนพูดนอกเรื่อง แสดงความโกรธ ความประสงคร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ เป็นบุคคลผู้ถูกโจทแล้วไม่ยอมอธิบายพฤติกรรม (ของตน) เป็นบุคคลผู้ลบหลู่คุณท่าน ดีเสมอ เป็นบุคคลผู้ริษยา ตระหนี่ เป็นบุคคลผู้โอ้อวด มีมารยา เป็นบุคคลผู้กระด้าง ดูหมิ่นผู้อื่น เป็นบุคคลผู้ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ถือร้นสลัดได้ยาก และเมื่อพบในบุคคลโดยย่อไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเราและไม่เป็นที่รักที่พอใจของคนเหล่านี้อื่นเช่นกัน บุคคลเมื่อเกิดการโต้เถียงโต้แย้ง การให้เหตุผล การอธิบาย การถกเถียง การชี้แจง การพูดชักจูงแม้คำกล่าวนั้นจะกล่าวด้วยบุคคล 2 คน หรือคนกลุ่มใหญ่ ตัวเราควรต้องพิจารณาการฟังของตนเองด้วยตนเองว่าผู้อื่นที่กำลังพูดหรือตนเองเป็นผู้พูดและเป็นผู้ฟังอยู่นั้น ตกอยู่ในอำนาจแห่งความบาปจริงหรือ เป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่นจริงหรือ เป็นผู้มักโกรธถูกครอบงำอยู่ มีความโกรธเป็นเหตุให้ระแวง เป็นผู้ปลงว้างจากความโกรธโมโหหรือโต้เถียงในความเห็นตนเองผิดอยู่หรือกำลังใช้ความคิดประทุษร้ายรุกรานเบียดเบียนผู้อื่น ปรักปรำผู้อื่นอยู่หรือกำลังพูดและกระทำกลบเกลื่อนด้วยการพูดนอกเรื่องแสดงความโกรธ ความประสงคร้ายบิดเบือนความเป็นจริงด้วยการลบหลู่หยาบเหยียดอิจฉาริษยา มีความตระหนี่หรือโอ้อวดแสดงมารยา แสดงพฤติกรรมกระด้าง ดูหมิ่นผู้อื่น ถือว่าตนเป็นใหญ่มีอำนาจถือร้นอยู่หรือไม่ ถ้ามีการคาดคะเนหักทักคาดเดาลงความเห็นหรือการสรุปจากการตีความในสิ่งที่ส่อให้เห็นด้วยความเข้าใจนึกคิดจินตนาการหรือลงความเห็นในการพิจารณาเหตุผลจากการลองเชื่อ ผลที่ตามมาภายหลังย่อมประสบบาปและอกุศลโดยแท้แต่เมื่อบุคคลพิจารณาอยู่ย่อมเห็นชัดบาปอกุศลธรรมเหล่านี้ทั้งหมดซึ่งจะได้แล้วในตนก็จะฟังอยู่ด้วยความปิติและปรโมทย์โดยแท้ ข้อพิจารณาอย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমানนี้ชี้ให้เห็นถึงการเปรียบเทียบ การเห็นการได้ยิน การรับรู้พฤติกรรม การพูดโน้มน้าวให้เชื่อว่าจะเชื่อใครดีในระหว่างการพูด

³⁹ โจท คือ ฟ้องร้อง; ทักท้วง

⁴⁰ โจทก์ คือ ผู้ฟ้องร้อง



คุยโดยตนเองต้องพิจารณาถามตนเองว่าผู้พูดหรือตนเองพูดมีลักษณะดังที่กล่าวมาหรือไม่ให้พิจารณาความน่าเชื่อถือนั้น

7. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล “(มา อากาปริวิ ตกเกน) คือ อย่าเชื่อถือแม้โดยการตรึกตามเหตุการณ์อย่างนี้ ว่า “เหตุนี้ดี”⁴¹

การคิดตรองตามแนวเหตุผลพิจารณาการคิดจากเหตุไปหาผล เป็นการคิดเชิงอธิบายกระบวนการตามแนวทางของอริยสัจสี่ คือ ผลของความไม่มีทุกข์เกิดจากความเข้าใจทุกข์ และหาเหตุของการดับของทุกข์นั้นคืออะไร การพิจารณาด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผลแม้เหตุผลต่อสิ่งที่คิดแล้วมีเหตุและมีผลที่จะนำมาสนับสนุนการคิดหรือวิคิดเพียงใดจงตรึกตรองถึงประโยชน์เพื่อความดับ เพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ยกตัวอย่างเรื่องพิจารณาอย่าเชื่อโดยการตรึกตามเหตุการณ์โดยเชื่อถืออย่างนี้ว่า เหตุนี้ดี แสดงข้อพิจารณาปัญญาความว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอย่าคิดเป็นบาปอกุศลจิตว่า “โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด หรือโลกไม่มีที่สุด ชีวะ⁴² กับสรีระ (วิญญาณกับร่างกาย) เป็นอย่างเดียวกัน หรือชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วตถาคต⁴³ (ผู้ใหญ่ยิ่งเหนือกว่าสรรพสัตว์) เกิดอีก หรือหลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความคิดนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพานเธอทั้งหลาย

⁴¹ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทุก-จตุกก.อ.2) หน้า 272

⁴² ชีวะ ในที่นี้หมายถึงวิญญาณอมตะหรืออาตมัน (ตามนัย อภิปญจ.อ. 1/1/129)

⁴³ ตถาคต ในที่นี้เป็นคำที่ลัทธิอื่นๆ ใช้มาก่อนพุทธกาล หมายถึงอตตะ (อาตมัน) ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงสัตว์ (เทียบ ที.สี.อ. 65/108)



เมื่อจะคิด พึงคิดว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย”⁴⁴ (เหตุอันก่อให้เกิดทุกข์) “นี้ทุกข์นิโรธ”⁴⁵ (ความดับทุกข์) “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา”⁴⁶ (แนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์) ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความคิดนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานทุกขทั้งหลาย เพราะเหตุานั้น เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อคิดว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา”⁴⁷

ข้อพิจารณานี้การคิดตรองตามแนวเหตุผลจะเป็นเหตุหรือเป็นผลเพียงใด ในการคิดและการฟังแต่ผลที่เกิดขึ้นมิได้นำพาไปหาสิ่งที่ดีเป็นกุศลและเกิดประโยชน์ได้ ดังนั้นจึงต้องหันกลับไปหาเหตุเพื่อไประงับแก้ไขหรือป้องกันที่เหตุมิใช่ยอมรับในผลไม่ดีที่เกิดขึ้นนั้น

8. อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว “(มา ธิฏฐินิขมานกฺขนฺติยา) คือ อย่าเชื่อถือว่า “ข้อนี้สมกับความเห็นที่พวกเราพินิจพิจารณาแล้วจึงถือ”⁴⁸

เป็นข้อพิจารณาการคิดแบบเห็นความสัมพันธ์ต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ และการพิจารณาอย่าเชื่อถือว่า “ข้อนี้สมกับความเห็นที่พวกเราพินิจพิจารณาแล้วจึงถือ”นี้ ยกตัวอย่างจากพระไตรปิฎก เล่ม 25 พระสุตตันตปิฎก อุปปัชชังคสูตร เรื่องที่ว่าด้วยแสงหึ่งห้อยกับแสงอาทิตย์ แสดงข้อพิจารณาปัญญาดังความว่า เมื่อครั้งหนึ่งพระอานนได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนหน้านี้ พวกนักบวชนอกศาสนาหรือชาวลัทธิทั้งหลายเป็นผู้ที่ผู้คน

⁴⁴ ทุกขสมุทัย มี ต้นหาสาม คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

⁴⁵ ทุกขนิโรธ หมายถึง พระนิพพาน

⁴⁶ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หมายถึงมรรค มีองค์แปด (มรรคแปด)

⁴⁷ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ เล่ม 19 ข้อ 1661 หน้า 588

⁴⁸ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทุก-จตุก.อ.2) หน้า 272



ต่างให้ความเคารพนับถือ บูชา และนอบน้อมเป็นผู้มักได้รับปัจจัย จีวร อาหาร และที่อยู่อย่างสบาย แต่เมื่อพระพุทธเจ้าได้เผยแผ่ธรรมอันเป็น **ปรมัตถ์**⁴⁹ ได้แผ่ไพศาลแล้ว พวกนักบวชชาวลัทธิทั้งหลายก็ถูกละเลยไม่มีผู้ให้ความสักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา ไม่นอบน้อม ไม่ได้รับปัจจัย จีวร อาหารที่อยู่อย่างที่เคยได้รับพระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัส พุทธอุทานว่า “หิงห้อยนั้นส่องสว่าง อยู่ได้ชั่วเวลาดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้น เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วก็อับแสงและไม่ส่องสว่าง ได้เลย อัญญเดียรธีย์⁵⁰ ก็เหมือนกัน รุ่งเรืองอยู่ได้ ชั่วเวลาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่

⁴⁹ ปรมัตถ์ หมายถึง สิ่งที่เป็นจริงเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ตามหลักอภิธรรมว่ามี 4 คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ในธรรมทั้งปวงมีจัดประเภทตามลักษณะความสัมพันธ์ที่มนุษย์พึงปฏิบัติหรือเกี่ยวข้องเป็น 4 จำพวก อันสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 และกิจในอริยสัจ 4 มี 1) ปริณุญธรรม : ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจข้อที่ 1 คือ ปริณุญ เป็นธรรมอันพึงกำหนดรู้, สิ่งที่ควรรอบรู้ หรือรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 กล่าวคือ ทุกข์และสิ่งทั้งหลายที่อยู่ในจำพวกที่เป็นปัญหาหรือเป็นที่ตั้งแห่งปัญหา 2) ปหาตัพพธรรม : ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจข้อที่ 2 คือ ปหานะ เป็นธรรมอันพึงละ, สิ่งที่จะต้องแก้ไขกำจัดทำให้หมดไป ว่าโดยต้นตอรากเหง้า ได้แก่ อวิชชา และภวตัณหา กล่าวคือ ธรรมจำพวกสมุทัยที่ก่อให้เกิดปัญหาเป็นสาเหตุของทุกข์ หรือ อकुศลทั้งปวง 3) สัจฉิกาดัพพธรรม : ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจข้อที่ 3 คือ สัจฉิกิริยา เป็นธรรมอันพึงประจักษ์แจ้งสิ่งที่ควรได้ควรถึงหรือควรบรรลุ ได้แก่ วิชชา และวิมุตติ คือ นิโรธ หรือนิพพาน หมายถึง ธรรมจำพวกที่เป็นจุดหมายหรือเป็นที่ดับหายสิ้นไปแห่งทุกข์หรือปัญหา 4) ภาเวตัพพธรรม : ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจข้อที่ 4 คือ ภาวนา เป็นธรรมอันพึงเจริญหรือพึงปฏิบัติบำเพ็ญ, สิ่งที่จะต้องปฏิบัติหรือลงมือทำ ได้แก่ ธรรมที่เป็นมรรค โดยเฉพาะ สมณะและวิปัสสนา กล่าวคือ ธรรมเป็นข้อปฏิบัติหรือเป็นวิธีการที่จะทำหรือดำเนินการเพื่อให้บรรลุจุดหมายแห่งการสลายทุกข์หรือดับปัญหา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2559) หน้า 156-157

⁵⁰ อัญญเดียรธีย์ คือ นักบวชนอกศาสนาพุทธในประเทศอินเดียสมัยพุทธกาล มีหลายพวก เช่น ปริพาชก นิครนถ์ ดาบส อเจลก ซีเปลือย



อุบัติ⁵¹ ขึ้นในโลก แต่เมื่อใดพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกเมื่อนั้น อัญเดียริถย์ พร้อมทั้งสาธุศรัทธาก็อับเฉา หมดความรุ่งเรืองอีกต่อไป พวกเขามีความเห็นผิด จึงไม่พ้นจากทุกข์ไปได้”⁵² ข้อพิจารณาความเห็นที่แสดงนี้เป็นความสัมพันธ์ต่อเนื่อง เป็นลูกโซ่โดยให้พิจารณาถึงเรื่องใหม่ๆ ข้อมูลใหม่ๆ ที่จะเกิดขึ้นภายภาคหน้าหรืออนาคตนั้นย่อมมีความเปลี่ยนแปลง เป็นความรู้ใหม่ เป็นความจริงที่เกิดขึ้นใหม่ เป็นข้อมูลหรือเรื่องราวอาจเปลี่ยนแปลงได้เสมอ การเห็นถึงความสัมพันธ์ใหม่ จะเห็นได้ด้วยตนเองเสมอๆ จึงอย่าพึงปักใจเชื่อในสิ่งที่คิดว่าเป็นเพียงทฤษฎีที่ยังไม่ได้ปฏิบัติให้เกิดความแน่ชัดอย่างต่อเนื่องโดยความเป็นประโยชน์และเกิดความสอดคล้องกับประสบการณ์ ยกตัวอย่างจากวิชาดาราศาสตร์ทฤษฎีเกี่ยวกับระบบสุริยะจักรวาลของ Ptolemy กล่าวว่า โลกเป็นศูนย์กลางของระบบสุริยะต่อมาได้เปลี่ยนความเชื่อว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของระบบสุริยะตามทฤษฎีของ Copernicus เป็นต้น เป็นความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงกับความ เป็นจริง

9. อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าจะเป็นไปได้ “(มา ภพ รุปรตาย) คือ อย่าเชื่อโดยคิดว่า “ภิกษุนี้เหมาะสม ควรจะยึดถือ ถ้อยคำของภิกษุนี้”⁵³

เป็นการคิดเห็นพิจารณาถึงองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดความเสื่อมได้ วิธีคือให้พิจารณาทั้งสองด้านทั้งในด้านดีและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น ยกตัวอย่างเรื่อง พิจารณา อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าจะเป็นไปได้ จากพระไตรปิฎก เล่ม 14 มหากัมมวิภังคสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรมสูตรใหญ่ ข้อ 298-300 แสดง ข้อพิจารณาปัญญาดังความว่า พระพุทธเจ้าทรงจำแนกมหากัมมวิภังค์ บุคคล 4 จำพวกและบรรดาสมณะหรือพราหมณ์ 4 จำพวก ที่เราไม่ควรยึดตามวาทะ (คำพูด)

⁵¹ ไม่อุบัติ คือ ยังไม่เกิดขึ้น หรือยังไม่เริ่มขึ้น

⁵² (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ เล่ม 25 ข้อ 60 หน้า 307-308

⁵³ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทุก-จตุก.อ.2) หน้า 272



ทรงตรัสเรื่องนี้ว่า บุคคล 4 จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก คือ

(1) บุคคลบางคน เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจฉิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฎฐิ⁵⁴ ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก

(2) บุคคลบางคน เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจฉิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(3) บุคคลบางคน เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดส่อเสียด เว้นขาดจากการพุดคำหยาบ เว้นขาดจากการพุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฎฐิ⁵⁵ ในโลกนี้หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(4) บุคคลบางคน เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดส่อเสียด เว้นขาดจากการพุดคำหยาบ เว้นขาดจากการพุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฎฐิ ในโลกนี้หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก กรรมของบรรดาบุคคลสี่จำพวกนั้น คือ

บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นมิจฉาทิฎฐิ ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบายทุกติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อน ให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย

⁵⁴ เป็นมิจฉาทิฎฐิ คือ ความเห็นผิดจากคลองธรรม (เห็นว่าทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี)

⁵⁵ เป็นสัมมาทิฎฐิ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ เห็นตามคลองธรรมว่าทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว เห็นถึงอริยสัจจ 4



เขามีมิจฉาติญฺหิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นมิจฉาติญฺหิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นมิจฉาติญฺหิ ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาติญฺหิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นมิจฉาติญฺหิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นสัมมาติญฺหิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาติญฺหิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นสัมมาติญฺหิในโลกนี้ เขาเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นสัมมาติญฺหิ ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย มีมิจฉาติญฺหิที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นสัมมาติญฺหิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ 4 จำพวก เราไม่คล้อยตามวาตะของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า

(1) บุคคลใดเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาติญฺหิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก คนเหล่านี้รู้อย่างนี้ คนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ คนเหล่านี้รู้ นอกเหนือไป คนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด เราไม่คล้อยตาม



แม้ว่าหะของเขาที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า “นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

(2) กรรมชั่วไม่มี วิบากของทุจริตไม่มี บุคคลใดมีกษัตริย์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฎฐิ บุคคลนั้น ทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด เราไม่คล้อยตามแม้ว่าหะของเขาที่พูดปักใจลงไป ถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า “นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

(3) บุคคลใดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิ บุคคลนั้นทั้งหมด หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิดที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า “นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

(4) กรรมดีไม่มี วิบากของสุจริตไม่มีท่านผู้เจริญ ได้ยินว่าบุคคลใดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด แม้ว่าหะของเขาที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า “นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

ข้อพิจารณาให้เห็นว่าการเชื่อด้วยสามัญสำนึกหรือการเชื่อด้วยมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้นั้นอย่าพึงเชื่อ พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า ความจริงทั้งหลายไม่ได้ปรากฏให้เห็นเป็นรูปลักษณะทันทีจำเป็นต้องค้นหาและศึกษาทำความเข้าใจเพิ่มเติมเพราะความจริงไม่ได้ปรากฏในทันทีดังพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องกรรมว่า “กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มีอยู่ กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มีอยู่ กรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มีอยู่ และกรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มีอยู่”⁵⁶

⁵⁶ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ เล่ม 14 ข้อ 298-303 หน้า 367



10. อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา “(มา สมเณ โน ครู) คือ อย่าเชื่อถือว่า พระสมณะรูปนี้เป็นครูของเรา ควรที่จะยึดถือถ้อยคำของพระสมณะรูปนี้”⁵⁷

เป็นหลักพิจารณาการคิดถึงองค์ประกอบที่จะส่งเสริมให้เจริญปัญญา เป็นการส่งเสริมให้เกิดการพิจารณาปัญญาและละอกุศลทั้งหมด ยกตัวอย่างเรื่องพิจารณาอย่าเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา จากพระไตรปิฎกเล่มที่ 23 ปฐมปัณณาสก ข้อ 10 การินทวสูตร ว่าด้วยสมณะหยากเยื่อ⁵⁸ แสดงข้อพิจารณาปัญญาดังความว่า พระภิกษุทั้งหลายจงทักขิณรูปหนึ่งด้วยอาบัติ⁵⁹ เป็นผู้พูดกลบเกลื่อน พูดนอกเรื่อง แสดงอาการโกรธ ขัดเคือง และไม่พอใจ ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกำจัดบุคคลนี้ออกไป คนชนิดนี้ต้องขับออก บุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาภิบาตรและจีวร เหมือนภิกษุผู้เจริญอื่นๆ トラบเท่าที่ภิกษุทั้งหลายยังไม่เห็นอาบัติของเขาแต่เมื่อใด ภิกษุทั้งหลายเห็นอาบัติของเขา เมื่อนั้น ภิกษุทั้งหลายย่อมรู้จักเขาอย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นผู้ประทุษร้ายสมณะ เป็นสมณะแกลบ⁶⁰ เป็นสมณะหยากเยื่อ เพราะการอยู่ร่วมกัน บุคคลจึงรู้ได้ว่า ผู้นี้เป็นผู้มีความปราณาชั่ว มักโกรธ ลบลู่คุณท่าน หัวดี ตีเสมอ ริษยา ตระหนี่ โอ้อวด บุคคลบางคนอยู่ในชุมชน พูดไพเราะ พูดตั้งสมณะ ปิดบังกรรมชั่ว มีความเห็นชั่ว ไม่เอื้อเฟื้อ พูดเลอะเทอะ พูดเท็จ เธอทั้งหลายทราบบุคคลนั้นว่า เป็นอย่างไรแล้ว จงพร้อมเพรียงกันขับบุคคลนั้นเสีย

⁵⁷ (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ (อง.ทุก-จตุก.อ.2) หน้า 272

⁵⁸ หยากเยื่อ คือ เป็นขยะ, ไม่ดี, เศษสิ่งของที่ทิ้งแล้ว มูลฝอย. 59 อาบัติ คือ โทษที่เกิดจากการล่วงละเมิดข้อห้ามแห่งพระภิกษุ

⁶⁰ สมณะแกลบ คือ ในบรรดาสมณะทั้งหลายเพราะเป็นผู้ไม่มีแก่นสารเหมือนแกลบข้าว ในบรรดาข้าวเปลือกทั้งหลาย (ภาษาไทย) อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาฯ ข้อ 10 หน้า 307)



จงกำจัดบุคคลผู้เป็นดังแกลบ⁶¹ จงถอนบุคคลผู้เป็นดังหยากเหื่อออกไป จงนำบุคคลผู้เป็นดังแกลบ ผู้มิใช่สมณะ แต่ยังถือตัวว่าเป็นสมณะออกไปเสีย ครั้นกำจัดบุคคลผู้ปรารถนาชั่ว มีอาจารย์⁶²และโคจร⁶³ ชั่วออกแล้ว จงเป็นผู้มีสติอยู่ร่วมกับบุคคลผู้บริสุทธิ์และผู้ไม่บริสุทธิ์ จากนั้นเธอทั้งหลายเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”⁶⁴

ข้อพิจารณาอย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือของท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา เป็นการพิจารณาเห็นถึงผู้ที่คอยพร่ำสอนให้เราประพฤติปฏิบัติชอบด้วยกุศลควรเป็นผู้ที่ละอกุศลอยู่ในศีลธรรมไม่ระรานด้วยความประทุษร้ายให้ผู้อื่นเสียหายด้วยถ้อยคำ ด้วยพฤติกรรม ด้วยการกระทำทั้งอยู่ในสถานะเป็นนักบวชหรือเป็นครูอาจารย์ เราจึงต้องพิจารณาถึงการกระทำนั้นๆ ของผู้มีสมณะที่จะสอนเรา ด้วยว่าสมณะหรือครูอาจารย์นั้นมีความสำรวมในศีลหรือไม่จึงพึงเชื่อ

สรุป

การแสดงข้อธรรมในสูตรเกสปุตติสูตร ว่าด้วยกาลามะ ชาวเกสปุตตนิคม มาจากเหตุที่พระพุทธเจ้ากล่าวชี้แนะต่อชาวกาลามะ ถึงข้ออย่าเชื่อ อย่าฟังเชื่อ เป็นการแสดงธรรมให้บุคคล จงใคร่ครวญ อย่างควรรู้สติเจตนาด้วยการพิจารณา

⁶¹ บุคคลผู้เป็นดังแกลบ คือ ส่วนที่ใช้ไม่ได้เป็นเปลือกที่ลึบไม่มีเมล็ดข้าวสารข้างในไม่เป็นประโยชน์ในการบำรุง

⁶² อาจารย์ คือ การไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา หรือการสำรวมในศีลทั้งหมด คือการไม่เลียงชีพด้วยอาชีพที่ผิด การไม่เลียงชีพด้วยการทำตนต่ำกว่าคฤหัสถ์ ด้วยการพูดเล่นเป็นแก่งั่ว (จริงบ้างไม่จริงบ้าง) ไม่เลียงชีพด้วยการเลียงเด็ก และการรับส่งข่าว

⁶³ โคจร คือ สถานที่เที่ยวไปของภิกษุซึ่งไม่มีหญิงแพศยา ไม่เป็นสถานที่ที่คลุกคลีที่ไม่มีการเลื่อมใส เป็นสถานที่ ที่ภิกษุต้องสำรวมอิทธิย 6 จดเว้นการชวนชวายเป็นการดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกต่อกุศล เช่น การฟ้อน ขับร้องประโคมดนตรี

⁶⁴ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาฯ เล่ม 23 ข้อ 10 หน้า 215-218



ผลที่จะเกิดขึ้นเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล เป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ การเชื่ออย่างมีสติพิจารณาด้วยตนเองและการพิจารณาด้วยตนเองอย่างมีสติจะช่วยให้เกิดความจริงมิใช่เชื่อด้วยความเชื่อหรือขาดการพิจารณาแม้มากด้วยปัญญา หากขาดสติพิจารณาจะเป็นเหยื่อของความเชื่อได้

จากการศึกษาถึง หลักเหตุผลการอธิบายธรรมที่เชื่อมโยงในหลักพิจารณา การปฏิบัติอย่าเชื่อ 10 ประการ ผู้ศึกษาค้นพบถึงแก่นแท้ในหลักความเชื่อที่พระพุทธเจ้าทรงตรัส มีหลักการพิจารณา 3 หลักการ คือ 1.) หลักพิจารณาธรรมที่เป็นกุศล ไม่เป็นกุศล และไม่เป็นประโยชน์ 2.) หลักเหตุผลของการพิจารณาให้เกิดความเจริญแห่งปัญญา จากปัญญาด้วยระบบการวิเคราะห์สังเคราะห์ในกระบวนการของ โยนิโสมนสิการ 3.) หลักพิจารณาปฏิบัติ 10 ประการ เป็นการเน้นถึงหลักความเชื่อว่า เราเชื่ออย่างไรในการดำเนินชีวิตและทำอะไรให้เชื่อด้วยความจริง เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นประโยชน์ ไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความสำคัญในข้ออย่าเชื่อได้ให้ความหมายด้วยการคิดตรองด้วยแนวเหตุผลที่เกิดขึ้นจากสติเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญาโดยใช้กระบวนการคิดแบบ โยนิโสมนสิการนี้ “เน้นการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นด้วยตนเองจากการพิจารณาแยกแยะโดยเว้นการเบียดเบียน” ข้อนี้ชี้ชัดว่าบุคคลที่เข้าใจว่าตนเป็นผู้มากด้วยความรอบรู้ มีความฉลาดอันเกิดจากการเรียนรู้ และคิดเพียงใดหากเกิดการเบียดเบียนจะนำไปสู่ห้วงแห่งอกุศลคือกรรมชั่วนั้นย่อมได้ ในสูตรนี้พระพุทธเจ้าเน้นให้พิจารณาเห็นถึงความเข้าใจใน “ธรรมที่เข้ายึดครอง นามขันธ ที่กรรมอันสัมปยุตด้วยตัณหาและทิฐิเข้าครอง และกรรมอันสัมปยุตด้วยตัณหาและทิฐิไม่เข้ายึดครอง” ในส่วนของความเชื่อมโยงในหลักพิจารณาอย่าเชื่อ 10 ประการ เป็นความมุ่งเน้นให้รู้ทันสภาวะ ด้วยการแยกแยะ จำแนก วิเคราะห์ พิจารณาในเหตุปัจจัยตามส่วนประกอบตามลำดับ และเงื่อนไขของผลที่จะเกิดขึ้นทั้งกุศล อกุศล ประโยชน์ มีหรือ ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ใช้อารมณ์ตัดสินว่าเป็นความจริง เพราะอารมณ์ที่เกิดจากความ โลภะ โทสะ โมหะ นั้นเป็นเหตุให้เกิดความเบียดเบียนและจะตกหลุมแห่งทุกข์ จึงหลักเว้นไม่ข้องเกี่ยวกับสิ่งที่เกื้อกูลให้เกิดทุกข์ ประสบการณ์ในการตอบเรื่องของ



ทุกข์และสุขที่จะเกิดขึ้นต่อบุคคล ณ ปัจจุบัน จะส่งผลต่อไปในอนาคต คือความจริงที่จะเกิดขึ้น หากบุคคลมีความตรึกตรองด้วยสติและพิจารณาเหตุแห่งการก่อทุกข์ให้เกิดทุกข์หรือเพื่อเกิดสุขนั้น ในเป้าหมายการดำเนินชีวิตของบุคคลที่จะให้พ้นจากทุกข์ได้ต้องไม่มีความเบียดเบียน ควรจะเชื่อด้วยการไม่เบียดเบียน ไตร่ตรองเพื่อไม่เบียดเบียน ไม่ทำให้ความเชื่อเข้ามาเบียดเบียนความจริง ทั้งต่อการเบียดเบียนตนเองและเบียดเบียนผู้อื่น “ความเชื่อที่เกิดเพราะอารมณ์ที่ขาดการพิจารณาในธรรม เท่ากับว่า ขาดหลักแห่งความรู้และความจริง” (ดูความหมายอ้างอิงเลข 1)

การพิจารณาหลักอย่าเชื่อ 10 ประการ เป็นวิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัยที่เป็นสภาวะหรือสิ่งที่ปรากฏเกิดขึ้น ด้วยการครองสติ ไม่หลง (อโมหะ) โดยพิจารณาให้เกิดปัญญาเชิงปฏิบัติอันยิ่ง คือ อธิปัญญาธิชา เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง ด้วยความรอบรู้ เข้าใจชัดในเหตุผล ดี ชั่ว ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ เป็นความรู้ชัดในลักษณะเข้าไปหยั่งรู้ในเหตุผลมุ่งพิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง เพราะการเชื่อสำคัญว่าเป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นธรรมที่ก่อทุกข์ให้เกิดทุกข์หรือก่อทุกข์ให้เกิดเพื่อสุขรู้ด้วยตนเองแล้วควรละหรือควรถือปฏิบัติตามนั้นเป็นความรู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง



บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ชุด 45 เล่ม ใช้อ้างอิง เล่ม 12. เล่ม 13. เล่ม 14. เล่ม 19. เล่ม 20. เล่ม 23. เล่ม 25. เล่ม 34. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย พระพุทธโฆสเถระรจนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก. พระพุทธโฆสเถระรจนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557) พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รามิต กาญจันดา. (2547). การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อในกาลามาสูตร. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 11 (2) 5-8
- พระมหาปรทัตติ ยาทองไชย (2561). ความขัดแย้งการตีความปิฎกศัพท์ในกาลามาสูตร. วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 1 (1) 1-4
- พระครูปลัดรังสรรค์ คุณสาโร, ดร. (2559). กาลามสูตร หลักพิจารณาก่อนเชื่อในพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต ร้อยเอ็ด. 5 (2) 7-11



<https://dictionary.sanook.com/พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย ราชบัณฑิตยสถาน>.

<https://dictionary.orst.go.th/พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2554>.

[https://www.khaosod.co.th/สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ \(ป.อ.ปยุตฺโต ป.ธ.9\), พุทธวิธีในการสอน](https://www.khaosod.co.th/สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต ป.ธ.9), พุทธวิธีในการสอน).